

Osaamista
ja oivallusta
tulevaisuuden
tekemiseen

Jaana Väisänen

Matalan kynnyksen Pilke ikääntyneille päihteidenkäyttäjille

Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämisenäkökulmia

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Geronomi YAMK

Vanhustyö ylempi AMK

Tutkimuksellinen kehittämistyö

30.4.2019

Tekijä Otsikko	Jaana Väisänen Matalan kynnyksen Pilke ikääntyneille päihteidenkäyttäjille. Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämisenäkökulmia
Sivumäärä Aika	41 sivua + 4 liitettä 30.4.2019
Tutkinto	Geronomi YAMK
Tutkinto-ohjelma	Vanhustyö ylempi AMK
Suuntautumisvaihtoehto	
Ohjaajat	yliopettaja Tuula Mikkola lehtori Eveliina Holmgren
<p>Ikääntyneiden päihteidenkäyttö on yhteiskunnassamme huolestuttavasti kasvava ilmiö suurten ikäluokkien eläköitymisen, juomistapakulttuurin sekä alkoholin ja lääkkeiden yhteiskäytön yleisyyden vuoksi. Ikääntyneiden päihdeongelmat ovat moniulotteisia, ja ne koskettavat useita tahoja. Tarve ikäspesifeille palvelumalleille, ikääntyneet kokonaisvaltaisesti huomioiville päihdetyön muodoille sekä sektorirajat ylittävälle verkostoyhteistyölle on havaittu. Matalan kynnyksen Pilketoiminta on pitkäkestoista ja asiakaslähtöistä toimintaa, jolla on palveluohjauksellinen ja yhteisöllinen rooli ikääntyneen päihteidenkäyttäjän arjessa.</p> <p>Ikääntyneiden matalan kynnyksen päihdetyötä tulisi kehittää myös Espoossa. Suomen toiseksi suurimpana kaupunkina Espoossa on suurella todennäköisyydellä kysyntää Pilkeporukoille. Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteena oli tuottaa tietoa ja löytää näkökulmia Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämiseksi Espoossa. Kehittämistyön aineisto kerättiin pääosin kolmessa verkostotyöpajassa ryhmäkeskustelu- sekä ennakoitdialogimenetelmiä käyttäen ajalla 24.10.2018 – 22.1.2019. Lisäksi toteutettiin sähköinen palautekysely työpajoihin osallistuneille. Laadullinen aineisto analysoitiin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Työpajoihin osallistui yhdeksän työntekijää kaikkiaan seitsemästä kunnan tai kolmannen sektorin työyhteisöstä.</p> <p>Aineistosta saatujen tulosten mukaan Pilketoiminnan ja ikääntyneiden päihdetyön kehittämisessä tarvitaan tietoa, viestintää, resursseja sekä laajaa verkostotyötä. Osallistujat näkivät tarpeen monisektoriselle vanhustyön verkostolle Espoossa. Pilketoiminnan kehittämisen nähtiin voivan kuulua osana tällaiseen verkostoon. Pilketoiminnan kehittämisessä korostuivat viestinnän ja kotihoidon rooli osana Pilketoiminnan tunnetuksi tekemistä. Lisäksi koettiin tarvittavan tietoa päihteiden käytön vaikutuksista ikääntyneillä. Resursseista etenkin aikaa ja pitkäjännitteisyyttä koettiin tarvittavan ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksessa.</p> <p>Tuloksia ei voida yleistää osallistujien vähäisen määrän vuoksi. Sen sijaan verkoston työskentely tuotti näkökulmia, tietoa sekä kehittämissideoita Pilketoiminnan kehittämiseksi Espoossa. Tulosten mukaan Pilketoiminta oli Espoossa osin jo tunnettu ja osin vielä tuntematon ikääntyneiden päihdetyön toimintamuoto. Jatkokehittämisen kannalta voisi olla hyödyllistä selvittää työyksiköittäin kiinnostusta ja mahdollisuuksia pilkeohjaajakoulutukseen osallistumiselle sekä uusien Pilkeporukoiden perustamiselle. Myös Pilketoiminnan vaikuttavuutta voitaisiin tutkia lisää esimerkiksi pilkeohjaajina pidempään toimineiden näkökulmasta tarkasteltuna. Ikääntyneiden päihdetyön sekä Pilketoiminnan monisektorista yhteistyötä ja toimintatapojen kehittämistä tulisi joka tapauksessa jatkaa.</p>	
Avainsanat	ikääntyneet päihteidenkäyttäjät, Pilketoiminta, palveluohjauksen kehittäminen

Author Title	Jaana Väisänen Pilke work for the elderly substance abusers. Insightful perspectives on development of service co-ordination in Pilke work
Number of Pages Date	41 pages + 4 appendices 30 April 2019
Degree	Master of Social Services and Health Care
Degree Programme	Master's Degree Programme in Human Ageing and Services
Specialisation option	
Instructors	Tuula Mikkola, Principal Lecturer Eveliina Holmgren, Lecturer
<p>Increase in the misuse of alcohol and medicine among the elderly is a phenomenon that creates great concern in our society. This phenomenon is linked to the Finnish drinking culture, the prevalence of combining of alcohol with medicine as well as the growing numbers of retiring baby boomers. Alcohol and drug problems of the elderly are multidimensional, affecting different directions. There has been detected a need for age-specific service models, multi-sectoral co-operation of networks and forms of substance abuse services that recognise the needs of the elderly in a holistic manner. Pilke work is a long-term low threshold activity. It provides a role for the lives of the elderly substance abusers by offering society support together with service coordination.</p> <p>Low –reshold substance abuse services should also be developed for the elderly living in Espoo. As it is the second largest town in Finland, there is a high probability for the need for Pilke groups. Thus the aim of this research based development study was to produce information and find perspectives for the development of service co-ordination of Pilke work in Espoo. The data was gathered mainly via three network workshops held from October 24th 2018 until January 22nd 2019 by deploying the methods of group discussions as well as forethought dialogues. In addition to the workshops, an electric feedback questionnaire was also sent to the participants. The collected qualitative data was analysed by deploying a method of theory conductive content analysis. In the workshops there were nine participants representing seven work communities both from a municipal and a third sector. According to the results, there is a need for information, communication, resources and a wide network activity in the development of Pilke work and substance abuse services for the elderly. The need for multi-sectoral elderly service network in Espoo was also recognised. The development of Pilke work was deemed a part of this type of elderly service network. Communication and home care were considered to be the most important factors for putting Pilke work on the map. There was also established a need for information regarding the effects of substance abuse on the elderly. Resources, such as time and perseverance, were deemed important in the service co-ordination of the elderly substance abusers</p> <p>The results can not be generalised due to the small amount of participants. Instead, the qualitative method deployed allowed the production of insightful perspectives, information as well as the development of ideas by the network. The results also suggest that Pilke work is only a partly known and understood form of elderly substance abuse service in Espoo. To facilitate the development of Pilke work in Espoo it could be useful to find out about the interests and possibilities of work communities to participate in both Pilke training and Pilke group establishment. Further research on the effectiveness of Pilke work could also be undertaken, for example, from the point of view of the Pilke co-ordinator. The development of both multi-sectoral co-operation and working methods in the elderly substance abuse services, as well as in Pilke work, is encouraged to be continued.</p>	
Keywords	elderly substance abusers, Pilke work, development of service co-ordination

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Ikääntyminen ja päihteet	3
2.1	Ikääntyneiden päihteidenkäytön huolestuttava kasvu	3
2.2	Ikääntyneiden päihdetyö, ehkäisevä päihdetyö ja varhainen puuttuminen	5
3	Palveluohjaus ja vertaistoiminta ikääntyneiden päihdetyössä	7
3.1	Palvelujen pirstaleisuus ja palveluohjauksen tarve	7
3.2	Vertaistoiminnan merkitys hyvinvoinnille	8
3.3	Syrjäytymisen ehkäiseminen ja matalan kynnyksen palvelut	9
3.4	Matalan kynnyksen Pilketoiminta ikääntyneille päihteidenkäyttäjille	10
3.5	Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittäminen	14
4	Tutkimusasetelma ja tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteet	15
4.1	Toimintaympäristön kuvaus	15
4.2	Tutkimuksellisen kehittämistyön tavoite ja kehittämistehtävä	17
4.3	Tutkimuksellisen kehittämistyön tutkimuskysymykset	17
5	Tutkimuksellisen kehittämistyön toteutus	19
5.1	Tutkimusmenetelmänä laadullinen, konstrukttiivinen tutkimus	19
5.2	Verkostotyöpajojen toteutus ja tavoitteet	20
5.3	Aineiston analysointi	25
6	Tulokset	27
6.1	Haasteena elämänhallinnan puutteet ja asennoituminen	28
6.2	Tarvitaan aikaa, resursseja ja asiakkaan tunnistamista	29
6.3	Tiedetään ja ohjataan, mutta toisaalta taas ei	30
6.4	Kun tiedetään, niin osataan tunnistaa ja ohjata	32
6.5	Viestintä Pilketoiminnasta ja pilkeagentit	33
6.6	Pilketoiminnan kehittäminen osana laajempaa vanhustyön verkostoa	35
7	Johtopäätökset	36
8	Pohdinta	40
	Lähteet	42
	Liitteet	

- Liite 1. Kutsu Pilketoiminnan palveluohjauksen verkostotyöpajoihin
- Liite 2. Suostumus tutkimukselliseen kehittämistyöhön osallistumisesta
- Liite 3. Toimintasuunnitelmapohjan kysymykset työyhteisöille
- Liite 4. Kyselylomake: Pilketoiminnan palveluohjauksen työpajat 2018 - 2019

1 Johdanto

Viime aikoina on yhteiskunnallisena ilmiönä tullut esille ikääntyneiden lisääntynyt alkoholinkäyttö, johon yhtenä syynä on todettu olevan yksinäisyys (esim. Immonen 2010: 5; Haarni & Hautamäki 2008: 99). Iäkkäillä, joilla on alkoholin liikakäyttöä ja alkoholinkäytön negatiivisena seurauksena tulleita toimintakyvyn vajeita, on riski jäädä syrjään niin sosiaalisista suhteista kuin palvelujärjestelmästä. Heikommassa asemassa olevien ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien tavoittamiseksi tarvitaan matalan kynnyksen palveluja ja verkostoyhteistyötä eri toimijoiden ja organisaatioiden kesken. Syrjäytymisuhan alla olevien tai jo syrjäytyneiden ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien tukeminen on yksilön hyvinvoinnin lisäksi myös kansantaloudellisesti kannattavaa. Kotona asumista voidaan tukea ikääntyneen osallisuutta ja toimijuutta vahvistamalla. Yhteisöön ja palvelujärjestelmään kiinnittymistä tukemalla voidaan puolestaan ehkäistä tai lykätä palveluasumiseen tai kalliiseen laitoshoitoon joutumista.

Yksi matalan kynnyksen toimintamuoto ikääntyneiden päihdetyössä on Pilkeporukat. Alkujaan Helsingin Diakonissalaitoksen projektina alkanut Pilketoiminta on ohjattua, vertaistuellista ryhmätoimintaa, johon päihteitä käyttäviä ja elämäntapansa syrjäyttämiä ikääntyneitä etsitään, kutsutaan ja saatetaan (Pajunen & Laapio 2015: 6). Toiminnasta saatujen hyvien tulosten seurauksena Pilketoiminta on sittemmin levinnyt laajalti esim. Helsingissä, jossa toimii jo useita alueellisia matalan kynnyksen Pilkeporukoita ja uusia porukoita perustetaan tarpeeseen. Pilkeporukassa ikääntynyt saa tarvittaessa palveluohjausta pilkeohjaajilta. Menestyksekkäästi toimiakseen palveluohjaus kuitenkin edellyttää vanhus- ja päihdetyön verkostokumppanuutta ja sen aktiivista ylläpitoa (Pajunen & Laapio 2015: 10).

Palveluohjaus, etsivä työ ja verkostotyö ovat olennainen osa Pilketoimintaa ja siihen pääsyä. Espoon ensimmäinen Pilkeporukka aloitti toimintansa helmikuussa 2018, ja tällä hetkellä toimintaa on takana reilu vuosi. Tuoreelle toiminnalle olisi tarpeen rakentaa alueellisesti toimiva yhteistyöverkosto, jotta toiminta voisi juurtua ja kehittyä toivottuun suuntaan.

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä pyritään kokoamaan yhteen alueellista verkostoa julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyötahoista sekä fasilitoimaan verkostoa kehittämään Pilketoiminnan palveluohjausta työpajatyöskentelyn keinoin.

Tavoitteena verkoston työpajatyöskentelyllä on tuottaa tietoa ja löytää näkökulmia Pilke-toiminnan palveluohjauksen kehittämiseksi Espoossa.

Hypoteettisena olettamana ja tutkimusongelmana on se, ettei Espoossa vielä tiedetä Pilke-toiminnasta matalan kynnyksen toimintamuotona. Verkostotyöpajoissa aikaansaamalla tiedontuotannolla voi siten olla merkitystä itse kehittämishankkeen lisäksi siihen osallistuneille esimerkiksi oman oppimisen ja oman työn kehittämisen kannalta. (Toikko & Rantanen 2009: 113-114.) Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön verkostotyöpajoilla tavoitellaankin siten myös osallistujien tietämyksen lisäämistä Pilke-toiminnasta.

Työn teoriaosuudessa perehdytään ikääntyneiden päihteidenkäyttöön ilmiönä, ja esitellään Pilke-toiminta sekä palvelun järjestäjän että käyttäjän näkökulmasta. Tutkimuksellisen kehittämistyön empiristinen aineisto kerätään koolle kutsutun verkoston työpajatyöskentelyissä, osallistujien työyhteisöjen toimintasuunnitelman kirjallisissa kommentoinneissa sekä työpajojen jälkeisessä sähköisessä kyselyssä työpajoihin osallistuneille. Verkoston kokoamisessa ja työpajojen toteuttamisessa käytetään pitkälti ohjenuorana Järvensivun, Nykäsen ja Rajalan (2017) laatimaa verkostajohtamisen opasta.

Tutkimusmenetelmissä on sekä interventiotutkimuksen että konstruktivisen tutkimuksen piirteitä. Lähestymistapa on konstruktivinen, jolloin tosielämän ongelmaan haetaan ratkaisua yhdessä käytännön edustajien kanssa. Tavoitteena on ratkaisun eli konstruktion ohella myös osallistujien kokemuksellinen oppiminen. Aineiston analysoinnissa käytetään teoriaohjaavaa sisällön analyysiä.

2 Ikääntyminen ja päihteet

2.1 Ikääntyneiden päihteidenkäytön huolestuttava kasvu

Ikääntyneiden lisääntynyt alkoholinkäyttö on huolenaiheena noussut otsikoihin viime vuosina. Säännöllisen, vähintään viikoittaisen alkoholinkäytön on havaittu lisääntyneen huomattavasti niin naisilla kuin miehilläkin. Etenkin naisilla muutos on ollut jyrkkä ja lisääntynyt alkoholinkäyttö on jatkunut pisimpään varsinkin ikääntyneillä 50 – 69 –vuotiailla. (Mäkelä, Mustonen & Huhtanen 2010: 45, Vilkkö, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 152; Suhonen 2005: 9.) Myös alkoholia lääkkeenä käyttävien osuuden on havaittu kasvavan iän myötä (Immonen 2012: 5). Alkoholinkäyttö ilmiönä on hyvin moniulotteinen (esim. Vilkkö, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 147, Mäkelä, Mustonen & Tigerstedt 2010: 7). Ilmiön monitahoisuudesta johtuen esimerkiksi ongelmajuoimista ei pystytä aina tunnistamaan tai osoittamaan (Mäkelä, Mustonen & Tigerstedt 2010: 7). Suurten ikäluokkien eläköityessä, tilastot ovat osoittaneet alkoholikuolleisuuden kasvavan kehityssuunnan tulevan jatkumaan. Alkoholikuolleisuuden kasvun jyrkkyys riippuu paljon siitä, kuinka moni alkoholin suurkuluttaja saavuttaa eläkeiän (Vilkkö, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 151 - 152). Toisaalta sekä eläkkeelle siirtyvien naisten että miesten alkoholinkäytön on havaittu aluksi lisääntyvän, mutta myöhemmin tasaantuvan (Holstila, Lahti, Salonsalmi, Lahelma & Rahkonen 2019: 58).

Alkoholinkäytön lisääntymisen seurauksena on alkoholihaittojenkin määrä luonnollisesti kasvanut (Vilkkö ym. 2010: 147). Immonen (2012) päätyi ikääntyneiden alkoholinkäyttöä koskevassa tutkimuksessaan mm. siihen johtopäätökseen, että terveysalan ammattilaisten olisi syytä tiedostaa, että ikääntyneiden keskuudessa alkoholia käytetään yhdessä lääkityksen ohella korkeasta iästä ja monista sairauksista huolimatta (Immonen 2012: 61). Terminä päihteidenkäyttö kattaa siis alkoholinkäytön lisäksi myös alkoholin ja lääkkeiden samanaikaisen käytön. Ikääntyneillä päihteidenkäyttäjillä tarkoitetaan tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä eläkkeellä tai työelämän ulkopuolella olevia, iältään hie man alle 60-vuotiaita tai sitä vanhempia, kotonaan asuvia henkilöitä, jotka käyttävät säännöllisesti alkoholia tai alkoholin kanssa muita päihdyttäviä aineita, kuten lääkkeitä.

Vilkkö ja kumppanit (2010) pohtivat iäkkäiden suomalaisten juomistapoihin pureutuvassa artikkelissaan, mikä on hallittua ja mikä puolestaan haitallista alkoholinkäyttöä (Vilkkö, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 150). Iäkkäiden alkoholinkäytön ongelmia tarkasteltaessa haasteeksi muodostuu esimerkiksi terminologian kirjavuus, joka

vaikeuttaa mm. tutkimustulosten vertailua. Tervettä ja työikäistä väestöä varten laaditut alkoholinkäyttöä koskevat arviointikriteerit eivät välttämättä sovellu iäkkäiden tai sairaiden henkilöiden alkoholinkäytön arvioimiseen. Joissakin maissa tällaisia kriteerejä kuitenkin käytetään myös ikääntyneitä arvioitaessa. (Suhonen 2018: 6.) Vilkko ja kumppanit (2010) toteavat tiedon iäkkäiden ihmisten päihdehaitoista ja ongelmajuomisesta olevan pirstaleista ja melko tutkimatontakin aluetta (Vilkko, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 142).

Yhdeksi merkittäväksi syyksi eläkeikäisten lisääntyneeseen alkoholinkäyttöön on katsottu lukeutuvan suurten ikäluokkien juomakulttuuri, johon on aina kuulunut runsas alkoholinkäyttö ja jonka vuoksi tätä sukupolvea kutsutaan myös märeksi sukupolveksi (esim. Kiukas 2013; Vilkko, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 146). Vaikka eläkeläisväestönosuus on suuri, on se hyvin heterogeeninen. Vilkko ja kumppanit (2010) toteavat, että iäkkäiden alkoholinkäytön kohdalla on huomioitava ilmiön monitahoisuus (Vilkko ym. 2010: 147). Eläkeikää värittävät mm. erilaiset elämänvaiheet, elämäkokemukset, sosiaaliset suhteet tai niiden puuttuminen sekä yksilölliset tekijät, kuten toimintakyky ja sen muutokset sekä yksilölliset juomistavat. Alkoholiksi voi olla läsnä keskeisessä tai merkittävässä roolissa ikääntyneen elämäntavassa, se voi näytellä vähäisempää roolia tai puuttua kokonaan (Haarni & Hautamäki 2008: 165 - 166).

Runsaan ja säännöllisen päihteidenkäytön voidaan kuitenkin olettaa vaikeuttavan ikääntyneen elämää monin tavoin. Esimerkiksi Immonen (2012) löysi tutkimuksessaan merkittävän yhteyden ikääntyneiden alkoholinkäytön ja riskijuomiseen liittyvien ongelmien välillä (Immonen 2012: 51). Riskijuominen altistaa ikääntyneet mm. kaatumisten myötä loukkaantumisille, lääkkeidenoton unohtamisille tai alkoholin ja lääkkeiden samanaikaisen käytön haittavaikutuksille puhumattakaan syrjäytymisestä ja sitä myöten huono-osaisuuden kierteen moninkertaistumisesta (Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos 2019). Alkoholiksi suurkuluttajille kasautuu siis keskimääräistä enemmän alkoholihaittoja ja erilaista huono-osaisuutta (Mäkelä ym. 2010: 296).

Juomatapakulttuurin lisäksi ikääntyneiden alkoholinkäyttöön löytyy muitakin syitä. Elämän tarkoituksettomuus ja yksinäisyyden lievittäminen olivat esimerkkejä syistä, joita alkoholinkäytön riskiryhmään kuuluneet ikääntyneet itse ilmoittivat kyselytutkimuksessa syyksi alkoholinkäytölleen (Immonen 2012; 5). Yksinäisyys voi tosin olla sekä syy että seuraus runsaasta alkoholinkäytöstä, kun esimerkiksi ihminen vetäytyy kotiinsa pöteämään huonoa oloa (esim. Haarni & Hautamäki 2008: 109) tai jää vaille omaisen

sitoutumista hoivaan ja huolenpitoon (esim. Vilkkö, Finne-Soveri, Sohlman, Noro & Jokinen 2013: 63). Yksinäisyyden muodoista emotionaaliseen yksinäisyyteen liittyy merkityksellisten ihmissuhteiden puuttuminen kun taas sosiaalisesta yksinäisyydestä kärsivillä ei ole pintapuolisestikaan toimivia verkostoja vastaamassa sosiaalisiin tarpeisiin (Junttila 2016: 56.).

Junttilan (2016: 56) mukaan suomalaistutkimuksessa (Junttila ym. 2015) yksinäisyydellä on havaittu yhteys päihteidenkäytön lisäksi mm. kotiin eristäytymiseen, sosiaalisiin pelkoihin ja sairastavuuden lisääntymiseen. Marko Elovainio (2017) puolestaan toteaa artikkelissaan tutkimustuloksesta, jonka mukaan sosiaalisella eristyneisyydellä on yhteys ennen aikaisen kuoleman riskiin ilman yksinäisyyden tunnettakin. Ikääntymisen sekä runsaan alkoholinkäytön aiheuttamien toimintakyvyn vajeiden seurauksena ikääntynyt voi myös jäädä tahtomattaan eristyksiin kotiinsa ja siten kynnys kodin ulkopuolisiin toimintoihin osallistumiseen nousee. Näin ollen iäkkäillä, joilla on alkoholin ongelmakäyttöä, on riski jäädä syrjään niin sosiaalisista suhteista kuin palvelujärjestelmästäkin. Syrjäytymisriskiä kasvattavat myös mielenterveydenhäiriöt yhdistettynä päihteiden käyttöön (Vuokila-Oikkonen & Läksy 2010: 263).

Sosiaalisten haittojen lisäksi alkoholinkäyttö aiheuttaa Suomessa paljon taloudellisia ja terveydellisiä haittoja käyttäjän lisäksi myös hänen läheisilleen sekä yhteiskunnalle (Mäkelä, Mustonen & Tigerstedt 2010: 7). Tämän vuoksi ikääntyneiden ongelmajuomisen tunnistamiseen ja alkoholihaittojen ennaltaehkäisyyn on perusteltua etsiä ratkaisuja.

2.2 Ikääntyneiden päihdetyö, ehkäisevä päihdetyö ja varhainen puuttuminen

Alkoholihaittojen vähentämistä voidaan tarkastella eri näkökulmista, kuten esimerkiksi yksilöiden, elinolojen ja elämäntilanteiden, kulttuurin sekä alkoholipolitiikan näkökulmista. Mäkelä ja kumppanit (2010) mainitsevat yhteiskunnassamme käytettävän varhaisista puuttumista ja ehkäisevää päihdetyötä osana alkoholihaittojen vähentämistyötä (Mäkelä, Warpenius ja Österberg 2010: 295 – 301.) Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä velvoittaa kunnat huolehtimaan alueensa ehkäisevän päihdetyön tarpeen mukaisesta organisoinnista nimeämällä toimielimen tätä tarkoitusta varten. Kunnan ehkäisevästä päihdetyöstä vastaavan toimielimen tehtäviin kuuluu mm. edistää ehkäisevän

päihdetyön toimia kunnan hallinnossa sekä panostaa työntekijöiden osaamiseen ja päihdehaittoja ehkäisevään työhön kunnan moninaisissa tehtävissä. (Finlex 2015.)

Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman tarkoituksena on puolestaan tukea kuntien la-
kisääteistä työtä tavoitellen mm. terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvon edistämistä sekä
kuntien ja alueiden ehkäisevän päihdetyön kehittämistä ja tehostamista. Paikallisella,
alueellisella ja valtakunnallisella tasolla tehtävä ehkäisevän päihdetyön yhteistyö on yksi
toimintaohjelman painopisteistä. Tärkeää on myös etsivän työn lisääminen palvelujärjes-
telmän ulkopuolelle jäävien löytämiseksi (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018.)

Yhteiskunnan kannalta on siis kannattavaa etsiä mahdollisimman kestäviä ennaltaehkäi-
seviä ratkaisuja kalliin laitoshoidon sekä muiden korjaavien toimenpiteiden sijaan. Ikään-
tyneiden kotona asuminen ja sen tukeminen korostuvat vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja
kuntastrategioissa. Kotona asumisen ensisijaisuus sekä ennaltaehkäisyyn panostami-
nen korostuvat näin myös suunnitelmassa Espoon ikääntyneen väestön hyvinvoinnin tu-
kemiseksi (Lyytikäinen, Rysti, Savikko & Viljamaa 2016: 37). Ehkäisevän päihdetyön
kustannustehokkuuden ja vaikuttavuuden kannalta on tärkeää mm. haittojen ja riskikäy-
tön tunnistaminen sekä varhainen avun tarjoaminen, paikallisen alkoholipolitiikan toteut-
taminen suunnitelmallisesti ja laajassa yhteistyössä sekä haittojen ehkäisyyn panosta-
minen lähiyhteisöissä (STM 2015: 16). Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmassa (STM
2015: 50) todetaankin ikääntyneiden ehkäisevän päihdetyön palveluketjuineen kuuluvan
jo palvelujen suunnitteluvaiheeseen ja oivallisina tilaisuuksina esimerkiksi alkoholiriskien
arviointiin ja kartoittamiseen nähdään palvelutarpeen arvioinnit ja hyvinvointia edistävät
kotikäynnit.

Vilkko ja kumppanit (2010) nostavat esiin koko vanhuspalvelujärjestelmään kohdistuvina
haasteina ikääntyneiden alkoholinkäytön ongelmiseen, tarpeen ikäspesifisten mallien
kehittämiseksi päihdetyössä sekä työntekijöiden kouluttamisen kohtaamaan ikääntynei-
den alkoholinkäyttöä (Vilkko, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010: 152). Nämä
ovat tärkeitä näkökulmia syrjäytymisen ja huono-osaisuuden ehkäisemisen kannalta.
Terveydellisellä huono-osaisuudella tarkoitetaan sitä, kun ihmisten yksilölliset elämänti-
lanteet, elämäntilat ja erityistarpeet jäävät palveluissa ja etuuksissa huomioimatta
(Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008 – 2011: 156). Myös Si-
ninauhaliitto (n.d.) korostaa, että ikääntyneiden päihdetyössä tulisi moralisoinnin sijasta
panostaa tietoon, osallisuuteen ja kohtaamisiin. Arvokkaan vanhuuden ja päihdeongel-
man välinen ristiriita voi tosin olla haasteellinen ratkaistava siten, että ikääntynyt ihminen

nähdään päihdeongelmastaan huolimatta oman elämänsä parhaimpana asiantuntijana. (Sininauhaliitto n.d..)

Alkoholin suurkuluttajiin ja riskiryhmiin kohdistetut, varhaisen puuttumisen auttavat ja ehkäisevät toimet voivat yksilönäkökulmasta katsottuna vähentää koettuja haittoja ja parantaa elämänlaatua (Mäkelä, Warpenius & Österberg 2010: 296). Käytännössä nämä toimet tuntuvat kuitenkin kohdentuvan yleensä etupäässä nuoriin ja työikäisiin, ei niinkään ikääntyneisiin. Yhtenä syynä tähän saattaa olla esimerkiksi se, ettei palvelujärjestelmässä tunnisteta kohtuutta runsaammin alkoholia käyttävää ikäihmistä, mikä johtaa väliinputoamisiin (Vilkko, Finne-Soveri, Sohlman, Noro & Jokinen 2013: 73).

Vilkko ja kumppanit (2013) esittävät kysymyksen, onko alkoholia kohtuutta runsaammin käyttävä ikääntynyt keskeisten tarpeidensa perusteella kotihoidon vai päihdehoidon asiakaskuntaa (Vilkko, Finne-Soveri, Sohlman, Noro & Jokinen 2013: 73). Tämä kysymys puolestaan herättää edelleen kysymyksen, ohjataan-ko ikääntynyt päihteidenkäyttäjä tarvittaessa oikeaan paikkaan, mikäli häntä ei tunnisteta ”omaksi” asiakkaaksi. Varmistetaan-ko lisäksi, että hän todella löytää sinne. Joka tapauksessa päihdehoidot ovat kalliita ja ne kohdentuvat käytännössä vain harvoin ääritapauksiin (Mäkelä, Warpenius ja Österberg 2010: 296).

3 Palveluohjaus ja vertaistoiminta ikääntyneiden päihdetyössä

3.1 Palvelujen pirstaleisuus ja palveluohjauksen tarve

Palveluohjaus on kattokäsite eritasoisille palveluohjauksen työotteille ja –malleille. Palveluohjaus voi olla yhtäältä kevyttä yleisneuvontaa ja ohjausta ja toisaalta voimakkaampaa ja hyvin yksilökohtaistakin palveluohjausta. Vaikka kaikki asiakkaat voidaankin nähdä sijoittuvan palveluohjausmallin sisään, eivät kaikki heistä ole palveluohjauksen tarpeessa. Olennaista palveluohjauksessa on, että sillä pyritään räätälöidysti, asiakaslähtöisesti ja yhden luukun periaatteella saamaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaat kohtaamaan tarvitsemansa palvelut. Palveluohjauksella tavoitellaan sitä, että tarvitsemansa palvelut saatuaan asiakas voimaantuu eikä enää tarvitse palveluohjausta. (Hänninen 2007: 3.)

Kansallisessa terveyserojen kaventamisen toimintaohjelmassa todetaan, että tiedotuksella, neuvonnalla ja ohjauksella on suuri merkitys ihmisen omien voimavarojen löytämisessä ja onnistuneessa ikääntymisessä (Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008 - 2011: 157). Voimaantuminen, voimavaraistuminen ja valtaistuminen ovat näkökulmia voimavaraisuuden käsitteelle. Voimavaraistumisen tulisi kohdentua sekä tilapäisesti että pysyvästi toimintakyvyltään alentuneisiin ja monisairaisiin ikääntyneisiin. Voimavaraistamisella ja valtaistamisella tavoitellaan ikääntyneen asiakkaan siirtymistä tekemisen kohteena olemisesta itse tekijäksi ja omien valintojen toteuttajaksi. (Haverinen 2008: 229 - 230.)

Sosiaali- ja terveyspalvelujen jakautuminen eri yksiköihin lisää niiden tavoitettavuuden haasteellisuutta ikääntyneessä väestössä jo ilman päihdeongelmiakin. Suunnitteilla oleva sosiaali- ja terveysalan palvelurakenteen muutos tulee toteutuessaan todennäköisesti lisäämään kunnissa neuvonnan ja palveluohjauksen tarvetta entisestään ikääntyneiden palveluihin liittyen. Palveluohjauksesta hyötyvät muun muassa ne ikääntyneet, jotka ovat alkoholin ongelmakäytön vuoksi syrjäytyneet tai vaarassa jäädä syrjään niin sosiaalisista suhteista kuin palvelujärjestelmästäkin.

Oikea-aikaisella palveluohjauksella voidaan paitsi vaikuttaa onnistuneeseen ikääntymiseen myös estää tilanteen luisuminen huonommaksi. Esimerkiksi Hänninen (2007: 44) totesi palveluohjauksen vaikuttavuutta analysoidessaan, että palveluohjauksella voitiin siirtää kotonaan asuvan dementiaa sairastavan vanhuksen pitkäaikaishoitoon joutumista. Mäkelä ym. (2010) toteavat, että mahdollisuudet vähentää alkoholihaittoja ovat paremmat silloin, kun ennaltaehkäisevät toimet kohdennetaan suuremmalle ihmismäärälle jo ennen kuin vakavat haitat ovat ehtineet ilmetä (Mäkelä, Warpenius ja Österberg 2010: 296). Palveluohjaus on tehokas keino ehkäistä kotona asuvan ikääntyneen tilanteen huonontumista (Hänninen 2008: 211). Tarvitaan siis keinoja tavoittaa varhaisessa vaiheessa syrjään ja yksin jääneet, ikääntyneet päihteidenkäyttäjät neuvonnan ja palveluohjauksen piiriin, ennen kuin tilanne pääsee huonoksi.

3.2 Vertaistoiminnan merkitys hyvinvoinnille

Ikääntyneiden päihdetyössä tulisi kehittää ikäspesifejä malleja (Vilkko ym. 2010: 152) sekä elämän kokonaisvaltaisuuden huomioivia päihdetyön muotoja kuten esimerkiksi

yhteistoiminnallista vertaistoimintaa (Viljanen n.d.). Mielenterveyden keskusliiton (n.d.) mukaan vertaistuki on yhteisöllistä ja omaehtoista tukea samankaltaisessa tilanteessa olevien ihmisten kesken. Vertaistuessa keskinäistä ymmärrystä lisäävät yhteiset kokemukset ja ne antavat toivoa vaikeina aikoina. (Mielenterveyden keskusliitto n.d.)

Vertaistoiminnan ohella osallisuus ja vastavuoroisuus lisäävät merkittävästi hyvinvointia ja tämä todetaan myös Espoon ikääntyneen väestön hyvinvointisuunnitelmassa (Täyttä elämää ikääntyneenä 2016: 10 – 11; THL 2018). Osallisuuden kokemuksella on myös vaikutusta missä määrin ihminen pystyy käyttämään toimintakykyään (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018). Esimerkiksi ryhmätoimintaan osallistumisen on tutkimuksen mukaan todettu tarjoavan osallisuuden kokemuksia ja laajentavan sosiaalisia suhteita (Vesa, Orjasniemi & Skaffari 2017: 31).

3.3 Syrjäytymisen ehkäiseminen ja matalan kynnyksen palvelut

Syrjäytymisen ehkäiseminen on yhteiskunnassamme tärkeä ajankohtainen teema, joka koskettaa muiden ikäryhmien ohella myös ikääntyneitä. Kari Salonen (2007) totesi kotoa asuvien vanhusten sosiaalista olomuotoisuutta tutkiessaan, että työntekijöiden käsitysten mukaan vanhusten elämästä syrjäytymiseen johtivat monet asiat. Syrjäytymistä nähtiin edeltävän esimerkiksi yksinäisyyden, turvattomuuden, pelon ja luottamuksen puutteen tunteet, läheisten ja ystävien puute, toistuva kotiin jääminen sekä vähentynyt yhteydenpito kodin ulkopuolisiin ihmisiin. Myös avun ja palvelujen vähäinen vastaanottaminen nähtiin syyksi syrjäytymiselle ja elämän kaikinpuoliselle kaventumiselle. Edellä mainituilla seikoilla nähtiin olevan jopa toimintakykyäkin suurempi merkitys vanhuksen kotoa laitokseen muuttamiseen. (Salonen 2007: 138.)

Huono-osaisimpien ja suuressa avuntarpeessa olevien ihmisten tavoittamiseksi on kehitetty ns. matalan kynnyksen palveluja. Matalan kynnyksen palvelujen perusajatuksena on kohderyhmän lähentyminen niin, että palvelut ovat vaivattomasti asiakkaan saatavilla ilman suurempia elämäntapamuutoksia. Lisäksi matalan kynnyksen palveluilla tavoitellaan mm. sosiaalisen osallisuuden lisäämistä ja palvelujärjestelmän ulkopuolelle jääneiden, huono-osaisimpien ihmisten ja ryhmien saamista takaisin palvelujen piiriin, koska nämä eivät avuntarpeessaan ja voimavarojen puutteessaan kykene itse hakeutumaan palveluihin (Leemann & Hämäläinen 2015: 1,3.)

Sinikka Törmä (2009) on päätenyt tutkimuksissaan siihen tulokseen, että etenkin päihdetyössä tarvitaan aktiivisia ja kiinnipitäviä työmuotoja. Hän toteaa, että jos autonomia ja vastuu matalan kynnyksen palvelujen hakemisesta jäävät asiakkaalle itselleen, on riskinä kaikkein huono-osaisimpien jääminen palvelujen ulkopuolelle. Ikääntyneiden päihdeidenkäyttäjien kohdalla elämää vaikeuttavat etenkin heikot voimavarat ja moniongelmaisuus suhteessa hoitojärjestelmän toimintatapoihin. (Törmä 2009: 121, 133.)

Palvelujärjestelmän ulkopuolelle jääneiden ja heikossa asemassa olevien ikääntyneiden tavoittamiseksi ja tilanteen kartoittamiseksi voidaan käyttää etsivän vanhustyön menetelmiä. Etsivältä vanhustyöltä puuttuu Suomessa tarkempi määritelmä, mutta sillä tavoitellaan yhteyden saamista muilla keinoilla vaikeasti tavoitettaviin, syrjäytymisuhan alla oleviin tai jo syrjäytyneisiin ikääntyneisiin. Etsivää vanhustyötä kehitetään jatkuvasti ja siihen liittyen on jo toteutettu lukuisia kehittämishankkeita ympäri Suomea (Vanhus- ja lähimmäispalveluliitto ry 2015:13, 28-29.) Etsivää vanhustyötä ja uusia auttamistapoja kehitettiin esimerkiksi vuosina 2012–2017 toimineessa Eloisa Ikä –avustusohjelmassa. Eloisa Ikä –ohjelman vaikutuksia selvittäneet tutkijat Saarenheimo ja Pietilä havaitsivat, että hankkeiden myötä yksinäisyyttä kokeneiden hyvinvointi koheni. Muutos oli selkein niillä, joilla oli ollut eniten hankaluuksia (Repo 2017)

3.4 Matalan kynnyksen Pilke-toiminta ikääntyneille päihdeidenkäyttäjille

Ikääntyneiden päihdetyössä alkujaan Helsingin Diakonissalaitoksen projektina alkanut Pilke-toiminta ja siihen liittyvät Pilkeporukat on yksi matalan kynnyksen toimintamuoto. Pilkeporukat ovat pitkäaikaista ja vertaistuellista ryhmätoimintaa, johon päihdeitä käyttäviä ja elämäntapansa syrjäyttämiä ikääntyneitä etsitään, kutsutaan ja saatetaan (Pajunen & Laapio 2015: 6).

Pilke-toiminnan aineelliset ja aineettomat osat

Taulukkoon 1 on koottu Pilke-toiminnan aineelliset osat sekä niiden merkitys palvelun järjestäjän näkökulmasta. Taulukossa 2 on puolestaan esiteltyä Pilke-toiminnan aineettomat osat merkityksineen. Taulukoissa 1 ja 2 esitetyt asiat pohjautuvat Pajusen ja Laapion (2015) Pilkeohjaajan käsikirjaan. Lisäksi näiden taulukoiden laatimisessa on hyödynnetty tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tekijän Pilkeporukan perustamisen suunnittelusta saamia käytännön kokemuksia sekä muistiinpanoja Helsingissä syksyllä 2017

järjestetystä Pilkeohjaajakoulutuksesta (Sininauhaliiton Pilkeohjaajakoulutus 2017). Lähtökohtaisesti taulukoissa 1 ja 2 esitettyjen asioiden tulisi toteutua, jotta voidaan puhua Pilke-toiminnasta.

Taulukko 1. Pilke-toiminnan aineelliset osat (mukaillen Pajunen & Laapio 2015: 7 – 15).

Pilke-toiminnan AINEELLISET OSAT	MERKITYS
Pilkeohjaaja-työpari. Joissakin Pilkeporukoissa työpari tulee kahdesta eri organisaatiosta. Pilkeohjaajien tulee olla ammatillisia työntekijöitä (vrt. vapaaehtoinen).	Vertaistuki, työssä jaksaminen, ammatillinen ote ja vastuu
Pilkeporukan esite, jossa on kerrottuna määritellyt tiedot (mm. yhteystiedot ja sisällön kuvaus) toiminnasta.	Toimii infona verkostoille ja muistilappuna pilkeläisille.
Esteetön kokoontumispaikka (ryhmätila) hyvien kulkuyhteyksien päässä (mahdollisuus tupakointiin, kahvinkeittoon, jokaiselle istumapaikka pöydän ääressä). Kokoontumispaikan ja -ajan pysyvyys (varaus samalle kellonajalle ja päivälle toistaiseksi, ei vain vuodeksi tai kaudeksi)	Mahdollistaa huonosti liikkuvien osallistumisen sekä tauot toiminnan aikana. Kokoontumispaikan pysyvyys tärkeää porukkaan kiinnittymisen kannalta (säännöllisyys etenkin muistiongelmaisten kohdalla)
Pilkeläisille maksuton aamupala. On suotavaa, että pilkeläisten on mahdollista laittaa aamupalaa itse.	Tärkeä osa porukan tapaamista ja porukkaan osallistumisen motivoiva tekijä. Osallistuminen aamupalan tekemiseen tukee pilkeläisen toimintakykyä.
Tila pilkeläisten tavaroiden (kahvitarvikkeet, askartelutarvikkeet) säilyttämiseen , jos kokoontumispaikka on muidenkin käytössä eikä Pilkeporukan järjestävän tahon oma tila.	Tavaroiden siirtämiseen ei tarvita aikaa eikä vaivaa (kuljetus, auto)

Sillä, että Pilkeporukan ohjaamista tehdään ammatillisella työotteella parityönä, on suuri merkitys työssä jaksamisen ja vertaistuen kannalta. On tärkeää saada jakaa ajatuksia porukan tapaamisiin liittyen ja parhaiten näitä asioita ymmärtää toinen ohjaaja, joka on osallistunut porukan tapaamisiin (Sininauhaliiton Pilkeohjaajakoulutus 2017).

Kokoontumispaikan valinnassa korostuvat esteettömyyteen liittyvät tekijät mukaan lukien sosiaalinen esteettömyys (Taulukko 2). Pilkeporukan esite toimii informaationa verkostoille ja muistilappuna pilkeläisille.

Taulukko 2. Pilke-toiminnan aineettomat osat (mukaillen Pajunen & Laapio 2015: 7 – 15).

Pilke-toiminnan AINEETTOMAT OSAT	MERKITYS
----------------------------------	----------

Pilkeohjaajakoulutus	Pilkeideologiaan perehtyminen, asiakasymmärryksen lisääminen
Ympäristön sosiaalinen esteettömyys	Mahdollisuus osallistua sellaisena kuin on, myös päihtyneenä
Esimiehen tuki Mahdollisuus osallistua alueelliseen Pilkefoorumiin (järjestetään kahdesti vuodessa). Mahdollisuus osallistua valtakunnalliseen Pilkefoorumiin (järjestetään joka toinen vuosi).	Työssä jaksaminen Pilketoiminnan kehittämisen mahdollistuminen
Aikaresurssi ryhmän (porukan) ohjaamisen (n. 2-3- tuntia) lisäksi - toiminnan suunnitteluun, kehittämiseen ja tapaamiskertojen purkuun - pilkeläisiin yhteydenpitoa varten (kutsusoiot, kannatteleva työote, palveluohjaus) - yhteydenottoihin pilkeläisten asioissa ryhmäajan jälkeen - alueellisiin verkostopalaveriin	- Laadukkaan työn mahdollistaminen - palveluohjauksen toteutuminen - verkoston ylläpitäminen - työn kehittäminen - kuntien hyvien käytäntöjen leviäminen

Pilkeohjaajien esimiehiltä odotetaan tukea työssä jaksamiseen ja riittävän ajankäytön mahdollistamiseen, ja siten Pilketoiminnan laadukkaaseen toteuttamiseen ja kehittämisen mahdollistamiseen. Porukan ohjaamisen lisäksi tarvitaan aikaa toiminnan suunnitteluun, tapaamiskertojen purkuun sekä yhteistyöhön ja yhteydenottoihin asiakkaiden asioissa. Valtakunnallinen ja alueellinen Pilkefoorumi ovat erinomaisia tilaisuuksia Pilketoiminnan kehittämiseksi, verkostoitumiselle ja kuntien hyvien käytäntöjen jakamiselle.

Pilketoiminnassa käytettävä kannatteleva työote tarkoittaa porukkaan aktiivista kutsuamista ja tarvittaessa saattamista sekä säännöllisen yhteyden pitämistä pilkeläisiin. Palvelun käyttäjäksi eli pilkeläiseksi tulemiseen liittyy siis aktiivisia ja kiinnipitäviä työmuotoja, joita Törmäkin (2009) tutkimuksessaan peräänkuuluttaa (Törmä 2009: 121). Pilkeporukassa ikääntynyt saa tarvittaessa palveluohjausta arjen huoliinsa ammattilaisilta pilkeohjaajilta. Pilketöiden menestyksellinen palveluohjaus edellyttää kuitenkin vanhus- ja päihdetyön verkostokumppanuutta ja sen aktiivista ylläpitoa (Pajunen & Laapio 2015: 10).

Koska taulukoissa 1 ja 2 on esitetty Pilketoiminnan osat palvelun järjestäjän näkökulmasta, ei niistä ilmene merkitys asiakkaan näkökulmasta.

Pilketoiminnan hyödyt ja vaikuttavuus

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna matalan kynnyksen Pilketoiminnassa korostuu kotona asumisen tukeminen ja siten kustannuksiltaan kalliimpien ja raskaampien palvelujen tarpeen lykkääntyminen (ennaltaehkäisevä vaikutus). Pilketoiminnalla on oma roolinsa myös syrjäytymisen ehkäisyssä. Pyrkimyksenä on tavoittaa etenkin ne ikääntyneet päihteidenkäyttäjät, joilla on alkoholin tai päihteiden ongelmakäyttöä ja siten riski syrjäytyä tai joutua huonoon asemaan. Aktiivisella lähestymis- ja toimintatavalla pyritään tavoittamaan ne palvelujärjestelmän ulkopuolella syystä tai toisesta olevat avun tarvitsijat, joilla on haasteita palvelujen hakemisessa.

Pilkeporukoiden toiminnassa voidaan nähdä sosiokulttuurinen lähestymistapa toiminnan keskittyessä asiakkaiden voimavaroihin sekä sosiaalisen kompetenssin ja ryhmäidentiteetin vahvistamiseen (Liikanen 2007: 78). Hakonen (2008) toteaa sosiaalikulttuurisen toiminnan korostavan yksilöllisten ja sosiaalisten prosessien vuorovaikutuksellisuutta ja kulttuurista rakentumista vahvistaen siten sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä voimavaroja (Hakonen 2008: 34).

Asiakkaan sosiaalisen osallisuuden lisäämisellä ja voimavaraistamisella tavoitellaan yksinäisyyden vähenemistä ja yksinäisyydestä aiheutuvien haittojen ehkäisemistä. Nämä asiat käyvät hyvin yksiin myös Espoon kaupungin strategian kanssa, jossa poikkihallinnollisen, Hyvinvoiva Espoo –kehitysohjelman tavoitteiden mukaan pyritään yhteisöllisyyttä ja osallisuutta lisäämällä edistämään kuntalaisten terveyttä ja hyvinvointia (Espoo -tarina 2017–2021: 12).

Matalan kynnyksen toimintaperiaatteiden mukaisesti ikääntyneet päihteidenkäyttäjät kohdataan Pilketoiminnassa arvostaen ja moralisoimatta. Pilkeideologian mukaan jokainen kelpaa sellaisena kuin on, eikä Pilkeporukan toiminta tähtää elämäntapamuutokseen päihteettömyyteen. Välillisenä vaikutuksena toiminta tosin saattaa korvata juomista (Hänninen 2017: Sininauhaliitto n.d.#3.) Vertaisryhmiin osallistumisella voidaan nähdä terveydenhoitokuluja vähentävä vaikutus ihmisten käyttäessä vähemmän ammattilaisten resursseja (Kelly & Yeterian 2011: 354). Pilketoiminnassa ryhmän ja siihen osallistuvien vertaistuki on merkityksellistä kuntoutumisen ja elämänlaadun edistämiseksi (Föhr & Björklund 2013: 5). Pilkeporukoiden tapaamisiin olennaisesti liittyvä yhteinen aamupala voi tuoda ikääntyneelle päihteidenkäyttäjälle eräänlaisen ratkaisun elämän tarkoituksettomuuteen ja yksinäisyyteen, koska yhteisten ruokailuhetkien on todettu estävän yksinäisyyttä ja eristäytymistä (esim. Hyväri & Nylund 2010: 38).

Pilkeporukoista saatujen hyvien kokemusten mukaan Pilkeporukkaan kuulumisella on suuri merkitys siihen osallistuvalla, koska se katkaisee usein yksinäiseksi koettua arkea ja muut ryhmän jäsenet koetaan tärkeiksi (Vakkuri 2011: 67). Pilketoiminnan vaikuttavuutta selvitettiin vuonna 2012 haastattelemalla Pilkeporukan asiakkaita kaikkiaan kolmesta Pilkeporukasta (N=24). Haastatteluilla saadut tulokset kertoivat Pilketoiminnan myönteisistä vaikutuksista asiakkaiden elämään. Vaikutuksia olivat mm. aikaansaadut positiiviset muutokset sekä itsenäisen suoriutumisen vahvistuminen. Pilketoiminnan nähtiin tulosten pohjalta olevan myös kustannustehokasta. Vaikka vastanneista yli puolet eivät kokeneet olevansa osa mitään yhteisöä (esim. kaveripiiri) niin silti lähes 100% koki olevansa osa Pilke-yhteisöä. (Föhr & Björklund 2013: 4-6.)

Pilketoiminnalla pyritään siis yhdessäolon ja mielekkään tekemisen kautta edistämään elämänilon löytymistä sekä lisäämään osallisuutta ja valmiuksia käyttää palvelujärjestelmän palveluja. Tällä tavoin ikääntyneitä päihdeidenkäyttäjiä tuetaan ja autetaan arjessa selviytymisessä edistämällä heidän kotonaan asumistaan mahdollisimman pitkään. (Pajunen 2016: 38; Föhr & Björklund 2013: 1.) Pilketoiminnasta voidaan puhua myös yhdenlaisena kotikuntoutuksen mallina (Vilkkö, Finne-Soveri, Sohlman, Noro & Jokinen 2013: 73; Föhr & Björklund: 5).

3.5 Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittäminen

Päihdetyössä tarvitaan monisektorista yhteistyötä koska itse alkoholinkäyttö ilmiönä on monitahoinen ja koskettaa siten useita toimijoita. Päihdeongelmien ratkaisemiseen ja niihin tarttumiseen tarvitaan myös monitahoista yhteistyötä, koska ne eivät voi olla vain yhden tahon vastuulla. Päihdealalla on kuitenkin jännitteisyyttä niin eri ammattiryhmien kuin sektorien välillä (Möttönen & Niemelä 2005: 182).

Verkostotyö on yksi keino toteuttaa monisektorista yhteistyötä. Järvensivu (2010) asettaa verkostotyön keskiöön luottamuksen ja sitoutumisen käsitteet. Hän toteaa verkoston toimivan silloin, kun se vastaa toimijoidensa tarpeisiin ja tuottaa näin arvoa toimijoilleen (Järvensivu 2010: 3, 13.) Olennaista verkostotyössä on yhteisen asiakkaan ja verkostokumppaneiden tunnistaminen.

Pilkeasiakkaiden kotona asumisen, arjessa selviytymisen ja terveydestä huolehtimisen tukemisessa tarvitaan tiivistä palveluohjausta (Föhr & Björklund 2013: 4). Pilketoiminnan palveluohjaus ja etsivä työ sisältävät potentiaalisten pilkeasiakkaiden tunnistamisen,

kohtaamisen, ohjaamisen ja usein myös saattamisen tai sen järjestämisen Pilkeporukkaan. Palveluohjausta ja neuvontaa toteutetaan myös tarvelähtöisesti Pilkeporukkaan jo kuuluvien asiakkaiden kanssa. Näin ollen Pilketoiminnan palveluohjaus sisältää verkostotyöskentelyä ja yhteydenottoja muihin toimijoihin asiakkaan asioissa.

Verkostoyhteistyön kehittäminen osana palveluohjaustoimintaa korostuu rajapintoja ylittävissä ohjauksessa (Halonen 2014: 62). Pilketoiminnan etsivää työtä toteutetaan verkostoyhteistyönä sosiaali- ja terveystoimen, kotihoidon ja seurakuntien diakoniatyön kanssa (Föhr & Björklund 2013: 1). Etsivän työn keinoin haetaan Pilketoiminnalle yhtä lailla myös potentiaalisia yhteistyökumppaneita (Pajunen & Laapio 2015: 9.)

Verkostotyö on Pilketoiminnassa hyvin olennaista. Alueelliseen verkostoon voi kuulua työntekijöitä niin kunnalliselta, yksityiseltä kuin kolmannelta sektorilta. Järvensivun (2010) mukaan verkostoitumis-sanalla voidaan yhtä hyvin puhua myös tiimityöstä, moniammatillisesta yhteistyöstä sekä kumppanuuksien rakentamisesta. Vaikka verkostoitumisen tärkeys ymmärretään ja tunnustetaan, tahtoo se kuitenkin valitettavan usein jäädä vain puheen asteelle (Järvensivu 2010: 3). Pilketoiminnasta pro gradu -työnsä tehnyt Johanna Vakkuri (2011) totesi vanhus- ja päihdetyössä tarvittavan monisektorisen yhteistyön lisäksi myös uudenlaisia ja innovatiivisia lähestymistapoja (Vakkuri 2011: 69). Ikääntyneiden päihdetyössä tarvittavan sektorien välisen yhteistyön lisääminen onkin usein pitkäjänteistä ja vaativaa työtä mm. yhteisen kielen löytämisen suhteen (Viljanen n.d.).

4 Tutkimusasetelma ja tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteet

4.1 Toimintaympäristön kuvaus

Ikääntyneiden päihdetyötä tulisi kehittää myös Espoossa. Suomen toiseksi suurimpana kaupunkina Espoossa on suurella todennäköisyydellä kysyntää Pilkeporukoille. Esimerkiksi Immosen (2012) tutkimuksen mukaan Espoon väestössä oli vuonna 2012 arviolta 10,8 % ikääntyneitä alkoholin riskikäyttäjiä. Tosiasiassa tämä luku voi olla suurempi, mikäli kyselytutkimukseen vastanneet olivat kysymysaiheen arkaluontoisuuden vuoksi aliarvioineet alkoholin kulutuksensa määriä. (Immonen 2012: 51-52.)

Espoon kaupunki on pinta-alaltaan suuri jakautuen kaikkiaan viiteen asumiskeskittymään (Espoon kaupunki 2019). Pilke-toiminnan järjestäminen kaikille viidelle alueelle tukisi paitsi kuntalaisten yhdenvertaisuutta saada palvelua lähialueelleen, myös madaltaisi Pilkeporukkaan osallistumisen kynnyksiä.

Kunnissa on mahdollista toteuttaa Pilke-toimintaa ja Pilkeporukoita yhteistyössä kolmannen sektorin kanssa, kuten esimerkiksi Helsingissä ja Turussa on tehty. Käytännössä Pilkeporukoiden perustaminen edellyttää sektoritoimijoilta pilkeohjaajien kouluttamista ja pitkäaikaista sitoutumista toiminnan ylläpitämiseen tarvittavine resursseineen, jotka ilmenevät taulukoista 1 ja 2. Matalan kynnyksen Pilke-toimintaan liittyy Pilkeporukoiden järjestämisen lisäksi verkostoyhteistyö, etsivä työ sekä palveluohjaus.

Espoossa päihdeasiain neuvottelukunta kokoontuu kerran vuodessa ikäihmisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjausryhmän kanssa. Päihdeasiain neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu mm. seurata ikäryhmittäin ehkäisevän päihdetyön tavoitteiden toteutumista hyvinvointisuunnitelmissa (Espoon kaupunki 2018; Toivonen 2018: 2). Ikääntyneiden espoolaisten hyvinvoinnin tukemiseksi on laadittu suunnitelma ”Täyttä elämää ikääntyneenä” vuosille 2016 – 2021. Pilke-toiminnan järjestämistä puoltavat mm. suunnitelman linjauksissa mainitut kotona asumisen ensisijaisuus, esteettömyys, tavoitteellinen ja helposti osallistuttava sekä hyvinvointia edistävä toiminta. Lisäksi viestinnän, ohjauksen ja neuvonnan tulisi tavoittaa ikääntyneet. Myös osallisuus ja yksinäisyyden ehkäiseminen korostuvat suunnitelmassa osana ikääntyneiden hyvinvoinnin edistämistä. (Lyytikäinen, Rysti, Savikko ja Viljamaa 2016: 3, 10, 28-32.)

Espoon päihdeasiain neuvottelukunnassa parin viime vuoden aikana käsitellyt asiat keskittyvät julkaistujen muistioiden mukaan lähinnä lasten ja nuorten päihdetyöhön (Espoon päihdeasiain neuvottelukunta 2019). Lasten ja nuorten hyvinvointityössä mainitaan mm. alueellinen yhteistyö (Toivonen 2018: 4). Yhteistyön kehittäminen olisi tärkeää myös ikääntyneiden päihdetyössä, koska ikääntyneet asiakkaat eivät ole vain vanhusten palvelujen käyttäjiä (esim. Möttönen & Niemelä 2005: 182).

Espoossa on tällä hetkellä toteutettu Pilke-toimintaa reilun vuoden ajan. Pilke-toiminta on aloitettu vanhusten palvelujen yksikön ryhmätoimintana. Pilke-toiminta voisi yhtä hyvin kuulua vaikkapa kaupungin mielenterveys- ja päihdepalvelujen tai terveystalvelujen avokuntoutuspalvelujen toimintaan, koska näitä palveluja käyttää myös Espoon ikääntynyt väestö.

Espoon kaupungin vanhusten palvelujen intresseissä on yhteistyö eri toimijoiden ja sektorien kanssa Pilke-toiminnan laajentamisen ja juurruttamisen edesauttamiseksi. Pilke-toiminnan juurrutukseen liittyy mm. uusien Pilkeporukoiden ryhmäprosessien tukeminen (Vakkuri 2011: 69.) Näin ollen monisektorisen verkostoyhteistyön, etsivän työn sekä palveluohjauksen kehittäminen Espoon alueen Pilke-toiminnan ympärille on tärkeää.

4.2 Tutkimuksellisen kehittämistyön tavoite ja kehittämistehtävä

Hypoteettisena olettamana ja tutkimusongelmana on se, ettei Espoossa vielä tiedetä Pilke-toiminnasta matalan kynnyksen toimintamuotona. Näin ollen Pilke-toiminnan etsivä työ, palveluohjaus ja monisektorinen yhteistyö eivät toteudu ainakaan laajassa mittakaavassa. Jotta Pilke-toimintaa voitaisiin kehittää ja uusia Pilkeporukoita perustaa, tulisi selvittää monisektorisen yhteistyön mahdollisuuksia Espoossa.

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä tavoitteena ja kehittämistehtävänä oli saada kutsutuksi koolle monisektorinen verkosto, jonka kanssa tuotettaisiin aineistoa ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksen haasteista ja näkökulmia Pilke-toiminnan palveluohjauksen kehittämiseksi. Toikko ja Rantanen (2009) kirjoittavat tiedontuotannon eri merkityksistä kehittämistoiminnassa. Tiedontuotannolla voi olla merkitystä itse kehittämishankkeen lisäksi siihen osallistuneille esimerkiksi oman oppimisen ja oman työn kehittämisen kannalta. (Toikko & Rantanen 2009: 113-114.) Myös tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä verkostotyöpajoilla tavoiteltiin osallistujien tietämyksen lisäämistä Pilke-toiminnasta.

4.3 Tutkimuksellisen kehittämistyön tutkimuskysymykset

Verkostotyöpajoista saadulla aineistolla ja aineistoa teoriaan peilaten sekä teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä käyttäen, pyrittiin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

1. Minkälaisia haasteita verkostotyöpajoihin osallistujat tunnistivat ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjaukseen liittyen?
2. Minkälaisia näkökulmia verkostotyöpajoihin osallistuneet tuottivat Pilke-toiminnan palveluohjauksen kehittämiseen?
3. Miten työpajoihin osallistuneet kokivat voivansa toimia Pilke-toiminnan kehittämiseksi omassa työroolissaan?

5 Tutkimuksellisen kehittämistyön toteutus

Tutkimusongelmaan lähdettiin hakemaan ratkaisua verkostotyöpajatyöskentelyllä. Verkostotyöpajoihin kutsuttiin koolle kunnallisen ja kolmannen sektorin toimijoita, jotka kohtaavat työssään ikääntyneitä päihteidenkäyttäjiä. Ohjenuorana verkoston kokoamiselle, työpajatyöskentelyn suunnittelulle ja aineiston keruulle käytettiin Järvensivun, Nykäsen ja Rajalan (2017) laatimaa verkostojohtamisen opasta.

Tutkimuksellisen kehittämistyön empiristinen tieto kerättiin koolle kutsutun verkoston työpajatyöskentelyissä, osallistujien työyhteisöjen toimintasuunnitelman kirjallisissa kommentoinneissa sekä työpajojen jälkeisessä sähköisessä kyselyssä työpajoihin osallistuneille. Saadusta aineistosta ei käy ilmi vastaajan henkilöllisyys tai työyhteisön nimi ja tuotos voi olla esimerkiksi kolmen ihmisen yhteistyössä aikaansaama.

Työpajojen aineisto kerättiin tallentamalla työpajakeskustelut digitaalisesti osallistujien luvalla ja niiden litterointi ja analyysi tapahtui kirjautumista vaativalla, salasanalla suojatulla alustalla Metropolia Ammattikorkeakoulun verkossa. Työpajoista saatiin aineistoa myös fläppipareille kirjoitettuna. Tutkimuksellisen kehittämistyön päätyttyä niin paperinen kuin digitaalisestikin kerätty aineisto tuhoetaan.

5.1 Tutkimusmenetelmänä laadullinen, konstruktivinen tutkimus

Tutkimusongelma oli tunnistettu käytännön työelämässä ja teoretietoon pohjaten. Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tutkimusmenetelmissä on sekä interventiotutkimuksen että konstruktivisen tutkimuksen piirteitä. Ongelman tarkempi määrittely sekä ratkaisu eli interventio pyritään löytämään työpajatyöskentelyllä koolle kutsuttavan verkoston kanssa. Lähestymistapa on konstruktivinen, jolloin tosielämän ongelmaan haetaan ratkaisua yhdessä käytännön edustajien kanssa. Tavoitteena on ratkaisun eli konstruktion ohella myös osallistujien kokemuksellinen oppiminen (Lukka 2001; Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014: 65.)

Keksiminen ja kehittäminen ovat tunnusomaista konstruktiolle, joka tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä tarkoittaa kehittämisenäkökulmien löytämistä Pilketoiminnan palveluohjauksessa (Kananen 2017: 11; Lukka 2001). Vaikka konstruktiviseen tutkimusmenetelmään kuuluisi sisältyä myös innovatiivisen ratkaisun toteuttamisyritys sekä

arviointi, jäävät ne tässä työssä toteuttamatta. Tässä tapauksessa innovatiivisen ratkaisun toteuttamisyritys voisi olla esimerkiksi kehittämisenäkökulmien vieminen käytäntöön toimintasuunnitelman avulla. (Kananen 2017: 16; Lukka 2001; Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014: 38.) Jää siis avoimeksi, millä lailla työelämän edustajat tulevat jatkossa hyödyntämään aineiston tuloksia Pilketoiminnan kehittämistyössä.

Interventiotutkimuksen sekä konstruktivisen tutkimuksen ollessa yhdistelmä etupäässä laadullisia tutkimuksia, käytetään niissä myös laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmiä (Kananen 2017: 42). Tutkimusongelmasta siihen liittyvine tekijöineen pyritään saamaan syvälinen ymmärrys. Interventiotutkimuksen sykli alkaa ongelman määrittelystä ja syiden selvittämisestä, jonka jälkeen etsitään keino eli interventio syyn poistamiseksi. Työelämässä muutoksen aikaansaaminen voi tosin olla vaikeampaa kuin muutokseen vaikuttavien tekijöiden selville saaminen (Kananen 2017: 34, 43.)

5.2 Verkostotyöpajojen toteutus ja tavoitteet

Tutkimusongelmasta johdettuihin tutkimuskysymyksiin lähdettiin hakemaan vastauksia monisektorisen verkoston kehittämistyöpajoissa, joita järjestettiin Espoossa kaikkiaan kolme ajalla 24.10.2018 – 22.1.2019. Jokaisella työpajalla oli oma tavoitteensa työstettävien kysymyksineen liittyen Pilketoiminnan palveluohjaukseen ja sen kehittämiseen Espoossa.

Kutsuminen Pilketoiminnan kehittämistyöpajoihin

Verkostotyöpajoihin kutsuttiin osallistujia sekä henkilökohtaisesti että yksikön esimiehen välityksellä sähköpostin liitteenä olevalla kutsulla (Liite 1). Useimpia kutsuja edelsi yhteydenotto puhelimitse yksikön esimieheen, jolloin kerrottiin tarkemmin tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteesta. Samalla varmistettiin, että kutsu lähtee oikeaan osoitteeseen.

Kutsuttuja tahoja kaupungilta olivat kotihoito, aluesosiaalityö, seniorineuvonta- ja palveluohjausyksikkö, pilketoiminnanohjaajat sekä mielenterveys- ja päihdetyö. Kolmannen sektorin toimijoista työpajaan kutsuttiin ikääntyneiden päihdetyön ja Pilketoiminnan kehittämisasiantuntija Sininauhaliitosta, etsivän vanhustyön projektin työntekijöitä sekä seurakunnan työntekijöitä. Kutsut kohdistettiin sen alueen työntekijöille, jossa Pilketoiminta oli aloitettu.

Verkostotyöpajoista ulkopuolelle rajattiin pilkeasiakkaat. Tällä pyrittiin mahdollistamaan verkostoon osallistuvien ammattilaisten vapautuneempi tutustuminen toisiinsa sekä asiakkaiden palveluohjauksen haasteista keskusteleminen. Verkostotyöpajojen ulkopuolelle rajattiin myös yksityisen sektorin työntekijät, koska Pilke-toiminta on asiakkaalle makсутonta, rahallista voittoa tavoittelematonta toimintaa. Työpajojen ulkopuolelle rajautuivat myös muiden Espoon alueiden työntekijät, koska tavoitteena oli tukea jo toimintansa aloittanutta Pilkeporukkaa ja kehittää sen lähialueellista verkostoyhteistyötä.

Työpajoissa käytetyt aineistonkeruumenetelmät

Kehittämistyön kannalta tärkeää erilaista tietoa ja tukea saadaan käyttämällä moninaisia menetelmiä. Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä käytettiin aineistonkeruumenetelmänä ryhmähaastattelua (focus group), josta käytetään myös termiä ryhmäkeskustelu. Ryhmäkeskustelun on katsottu soveltuvan mainiosti kehittämistyöhön ja palvelujen kehittämisen tueksi. Tämän menetelmän on katsottu antavan ilmiöstä totuudenmukaisemman kuvan yksilöhaastatteluun verrattuna. Syynä tähän on se, että ryhmän viedessä keskustelua eteenpäin arkikieltä käyttäen jää haastattelijan ohjaukselle vähemmän painoarvoa. Lisäksi toiset osallistujat voivat auttaa muistamaan asioita, jotka eivät muuten juolahtaisi mieleen. Vastaja on myös perusteltava kantaansa toisten reagoiessa hänen esittämiinsä mielipiteisiin (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014: 40-42.)

Toisena menetelmänä aineistonkeruussa käytettiin ennakoitdialogia. Ennakointidialogimenetelmän on katsottu sopivan käytettäväksi verkostopalavereissa esimerkiksi työntekijöiden keskinäisen sekä alueellisen yhteistyön suunnittelussa. Tämän menetelmän avulla pyritään toimintamahdollisuuksien avartamisen lisäksi selkeyttämään eri tahojen yhteistoimintaa. Menetelmästä voi olla hyötyä silloin, kun on olemassa tarve voimavarojen yhdistämiselle asiakastyössä. Ennakointidialogeissa vetäjä on käsiteltävään asiaan nähden ulkopuolinen. Ennakointidialogin avulla mahdollistetaan kaikkien osallistujien kuulluksi tuleminen ja edistetään eri osapuolten hyvää vuoropuhelua. (Järvensivu 2010; 67-69.)

Verkostotyöpajojen toteuttaminen ja operationaaliset kysymykset

Työpajojen alussa osallistujilta kysyttiin lupa ryhmäkeskustelun digitaaliseen äänittämiseen. Osallistujia muistutettiin myös siitä, että osallistuminen tutkimukselliseen kehittämistyöhön oli vapaaehtoista ja että sen saattoi peruuttaa koska tahansa.

Järvensivu (2017) korostaa verkostojen ensitapaamiskerralla tutustumisen ja kiireettömän esittäytymisen tärkeyttä luottamuksellisen ilmapiirin rakentamisessa (Järvensivu 2017: 29). Tämän vuoksi tutustumiseen oli varattu reilusti aikaa ja puolet työpajan ajasta käytettiin tutustumiskierrokseen. Jokainen osallistuja sai vuorollaan kertoa itsestään, työnkuvastaan ja osaamisestaan ikääntyneiden päihdetyöhön liittyen. Havaittiin, että osallistajat tekivät esittäytymiskierroksella toisistaan myös omia muistiinpanoja.

Esittäytymiskierroksen jälkeen kerrottiin työpajan tavoitteet ja jokaiselta osallistujalta pyydettiin kirjallinen suostumus (liite 2) tutkimukselliseen kehittämistyöhön osallistumisesta.

Ensimmäinen työpaja

Ensimmäistä työpajaa varten tarkoitettujen kysymysten työstö toteutettiin alkuperäissuunnitelmasta poiketen ryhmäkeskustelulla, koska osallistujia todettiin olevan liian vähän Learning café -työskentelyyn. Kysymykset esitettiin osallistujille yksi kerrallaan fläppitaululla. Osallistujien vastauksien teemoja kerättiin fläppitaululle. Kysymyksiin liittyen osallistajat kävivät välillä varsin vilkasta keskustelua, jonka vuoksi oli hyvä, että keskustelu tallennettiin myöhempää purkua varten. Ryhmähaastattelun keinoin saatiin osallistujilta vastauksia kaikkiin kolmeen kysymykseen työpajalle varatun ajan puitteissa. Koska työpajan tavoitteena oli myös perehdyttää osallistajat Pilketoimintatietoon, oli pöydällä esillä ja jaossa Pilkeporukan esitteitä. Lisäksi osallistujille jaettiin paperinen kooste Pilketoiminnan aineellisista ja aineettomista osista (Taulukot 1 ja 2).

Tavoitteena ensimmäisessä työpajassa oli selvittää, minkälaisia haasteita ja kehittämistarpeita työntekijät näkevät liittyvän ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjaukseen ja minkä tahon tulisi järjestää Pilkeporukoita. Ensimmäisessä työpajassa verkostolle esitetyt operationaaliset kysymykset olivat:

- Mitkä ovat ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksen haasteet?
- Mitkä ovat kehittämistarpeet ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksessa?

- Kenen tulisi järjestää Pilke-toimintaa?

Toinen työpaja

Toista verkostotyöpajaa varten työpajan vetäjä oli koonnut tiedot ensimmäisen työpajan ryhmäkeskustelun annista liittyen ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksen haasteisiin ja kehittämistarpeisiin. Kooste oli lähetetty sähköpostitse ensimmäiseen työpajaan osallistuneille viikko ennen toista työpajaa ja sitä käytiin läpi yhdessä työpajan alussa.

Toisen verkostotyöpajan tavoitteena oli valita yhteinen kehittämiskohde ensimmäisestä työpajasta saadun aineiston pohjalta, jonka ratkaisemiseksi voitaisiin yhdessä lähteä pohtimaan interventiota (toimintamalli tai toimintasuunnitelma). Osallistujia pyydettiin siis valitsemaan ensimmäisen työpajan tuotoksesta (koosteesta) mielestään tärkein kehittämiskohde. Kun kehittämiskohde oli yksimielisesti valittu, aloitettiin sen työstäminen ennakointidialogimenetelmällä.

Ennakointidialogeissa keskustelun sisällöt kirjataan ensin ylös fläppitaululle sihteerin toimesta. Sitten keskustelun anti kootaan yhteen ja sovitaan yhdessä tehtävänjaoista. Lopuksi sopimusten pohjalta laaditaan yhteinen toimintasuunnitelma. (Järvensivu ym. 2010: 68.) Tässä työpajassa saatiin kootuksi aineistoa, jolla pyrittiin vastaamaan tutkimuskysymykseen siitä, miten työpajoihin osallistuneet kokivat voivansa toimia Pilke-toiminnan kehittämiseksi omassa työroolissaan. Näin ollen työpajassa ei tehty sopimuksia eikä tehtävänjakoja.

Verkoston valitsemaan kehittämiskohteeseen peilaten, työpajan vetäjä esitti jokaiselle osallistujalle vuorollaan seuraavat kysymykset ennakointidialogimenetelmää käyttäen:

- Mitä tapahtuisi, jos et tekisi tässä asiassa mitään?
- Mitä kannattaisi tehdä ja mitä sinä voit tehdä?
- Mitä tapahtuu, jos teet sen?

(Järvensivu ym. 2010: 68.)

Kolmas työpaja

Kolmatta verkostotyöpajaa varten toiseen työpajan osallistuneille lähetettiin alustava toimintasuunnitelmapohja Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämiseksi Espoossa. Toimintasuunnitelman tarkoitus oli määritellä Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämisen toteuttamisesta käytännössä. Tavoitteena oli, että kunkin osallistujan työyhteisöissä käsiteltäisiin ja kommentoitaisiin toimintasuunnitelmapohjaa, jotta kolmannessa verkostotyöpajassa voitaisiin mahdollisesti jo sopia yhteisen kehittämispäämäärän eteen tehtävästä työnjaosta ja vastuista. Toimintasuunnitelmapohjan kysymykset työyhteisöille on esitetty liitteessä 3.

Kolmanteen työpajaan mennessä ei toimintasuunnitelmapohjaan kuitenkaan saatu työyhteisöistä kirjallista palautetta. Näin ollen kolmannessa työpajassa käytiin ryhmäkeskustelua mm. osallistujien näkemyksistä Pilketoiminnan palveluohjauksen verkoston tarpeellisuudesta sekä kehittämisideoista.

5.3 Aineiston analysointi

Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön aineiston analysoinnissa käytettiin sisällön analyysia, koska pyrkimyksenä oli ryhmähaastattelujen litteroidun sisällön sanallinen kuvaaminen sekä merkitysten etsiminen ja tunnistaminen keskustelujen sisällöistä. Aineiston käsittelyssä pyrittiin mahdollisimman johdonmukaiseen päättelyyn sekä tulkintaan. (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014: 137.) Aineistoa on mahdollista tutkia omana todellisuutenaan riippumatta ulkopuolisesta todellisuudesta (Alasuutari 2011: 112). Näin ollen tämän tutkimuksellisen kehittämistyön aineistolla voidaan saada viitteitä todellisuudesta, mutta asioista ei välttämättä pystytä saavuttamaan objektiivista totuutta.

Aineistoa lähestyttiin faktanäkökulmasta, jolla keskitytään mm. tavoittamaan haastattelujen lausahduksista arkisen ajattelun mukaisia käsityksiä todellisuudesta. Laadullinen aineisto voidaan nähdä näytteineen vain palana tutkittavaa maailmaa, ja ilmiön kokonaisuuteen nähden sen analysointimahdollisuudet ovat laajat. (Alasuutari 2011: 87 - 91).

Aineiston analysoinnissa käytettiin teoriaohjaavaa sisällön analyysia. Analyysiyksikkönä oli haastatteluaineiston sitaatti. Aineistosta poimittiin aluksi tutkimuskysymyksiin vastavia alkuperäisilmaisuja, jotka ryhmiteltiin taulukkoon aihepiireittäin. Tämän jälkeen alkuperäisilmaukset pelkistettiin tiivistäen asian sanoma. Esimerkki alkuperäisilmauksen pelkistämisestä on taulukossa 3.

Taulukko 3. Esimerkki alkuperäisilmauksen pelkistämisestä teoriaohjaavassa analyysissä (muokailen Tuomi & Sarajärvi 2018: 132).

Alkuperäisteksti	Pelkistetty ilmaus
Päihdeasiakkaan kohtaaminen ja asenne ...asenne nimenomaan	asenne päihdeasiakkaan kohtaamisessa
Varmaan (naurahdus) on sitä kehitettävää niinku itelläkin sille tietoa miten päihteiden käyttö vaikuttaa just ikääntyneiden kohalla	tiedon hankkiminen päihteidenkäytön vaikutuksista ikääntyneillä

Pelkistetyistä aineistosta muodostettiin alaluokkia ja alaluokista yläluokkia (Tuomi & Sarajärvi 2018: 132-133.) Esimerkki teoriaohjaavan analyysin alaluokkien ja yläluokkien muodostamisesta on esitetty taulukossa 4.

Taulukko 4. Esimerkki alaluokkien ja yläluokkien muodostamisesta teoriaohjaavassa analyysissä (mukaillen Tuomi & Sarajärvi 2018: 132)

Pilketoiminnan tunnetuksi tekeminen. Mitä tapahtuisi, jos et tekisi mitään tässä asiassa?			
Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä
Tieto toiminnasta ei leviäisi laajemmin Työyksikön muut työntekijät eivät tietäisi toiminnasta	Tiedon leviämättömyys Toiminnan tuntemattomuus	Tiedon siirtymättömyys	Toiminta ei toteudu
Toiminta jatkuisi nykyisenlaisena tai hiipuisi Päihdeasiakkaiden kohtaamisen ja kuulluksi tulemisen paikat vähenisivät Keinovalikoiman kaventuminen Yksi työkalu puuttuisi	Toimintaan ohjaamisen toteutumattomuus Asiakaskohtaamismahdollisuudet vähenisivät Keinovalikoiman vähyys	Toiminnan toteutumattomuus	
Työntekijät ja muutkaan ihmiset eivät voi ohjata toimintaan kun eivät tiedä tästä mahdollisuudesta Työyksikön muut työntekijät eivät tietäisi toiminnasta	Toimintaan ohjaamisen toteutumattomuus Toiminnan tuntemattomuus		

Teoriaohjaavassa analyysissä aikaisempi tieto ohjaa ja ehkä valikoiden auttaakin analyysia ja analyysiyksiköiden valintaa. Teoriaohjaavassa analyysissä tutkimusaineisto voidaan kerätä vapaasti. Analyysivaiheen alussa edetään aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa tuodaan teoreettisen viitekehyksen asiat analyysia ohjaavaksi ajatukseksi. Päätelyn logiikka on teoriaohjaavassa analyysissä usein abduktiivista ja ajatteluprosessissa vaihtelevat yhtäältä valmiit mallit ja toisaalta aineistolähtöisyys. (Tuomi & Sarajärvi 109 – 110.)

Tallennetut haastattelut luontaisesti tapahtuneesta vuorovaikutuksesta mahdollistavat aineistoon palaamisen alkuperäisessä muodossaan tarvittaessa yhä uudestaan ja uudestaan (Silverman 2005: 157). Litteroitua aineistoa kertyi kolmesta työpajasta yhteensä

55 sivua A4- kokoiselle paperille fontilla Arial 11 ja rivivälillä 1,5 kirjoitettuna. Tämän vuoksi oli hyvä, että keskustelut tallennettiin ja litteroitiin niiden toistuvaa analysointia varten.

Työpajojen aineisto litteroitiin aina kunkin työpajan jälkeen ennen seuraavaa työpajaa. Ensimmäisen työpajan aineiston pohjalta tehtiin kooste käsiteltäväksi toisessa työpajassa. Näin toimien pyrittiin tuomaan osallistujille näkyväksi käytyjen keskustelujen anti sekä mahdollistamaan väärinkäsitysten oikaisu. Koosteen sekä sen sisällön kertaamisen tarkoitus toisen työpajan alussa oli myös tuoda ensimmäisessä työpajassa tuotettu tieto uusille osallistujille.

Saadulle aineistolle kokonaisuudessaan esitettiin tutkimuskysymykset sen jälkeen, kun kaikkien työpajojen aineisto oli litteroitu. Aineiston käsittelyä ohjasi työn edetessä tutkimuskysymyksien ohella myös tutkittavan ilmiön näkökulma eli Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittäminen.

6 Tulokset

Tutkimuskysymyksiin haettiin vastauksia kolmesta verkostotyöpajasta saadusta aineistosta käyttäen teoriaohjaavaa sisällön analyysiä. Lisäksi kaikkia työpajoihin osallistuneita (N=9) pyydettiin vastaamaan sähköiseen palautekyselyyn, joka toteutettiin sähköpostiviestiin linkitetyllä E-lomakkeella. Palautekysely oli avoinna viikon ajalla 16. – 22.3.2019. Palautekyselyn kysymykset ovat liitteessä 4. Palautekyselyyn vastasi viisi henkilöä.

Työpajoihin osallistui yhdeksän henkilöä kaikkiaan seitsemästä eri kunnallisen ja kolmannen sektorin työyhteisöstä. Kerrallaan työpajoissa oli 5-6 henkilöä. Neljän osallistujan työyhteisö oli Espoon kaupungilta (mielenterveys- ja päihdepalvelut, vanhusten palvelujen ryhmätoiminta, vanhusten palvelujen tiedotus sekä vapaaehtoistoiminta) ja kolmen osallistujan kolmannelta sektorilta (Sininauhaliitto, etsivän vanhustyön hanke Seniori-Vamos sekä evankelis-luterilainen seurakunta). Työpajat toteutettiin ajalla 24.10.2018 – 22.1.2019.

6.1 Haasteena elämänhallinnan puutteet ja asennoituminen

Ryhmäkeskustelu tuotti monenlaisia näkökulmia ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksen haasteisiin liittyen. Tunnistetut asiat voitiin jakaa yhtäältä asiakkaita ja toisaalta työntekijöitä koskeviin ongelmiin. Toisaalta ongelmat näyttivät nivoutuvan toisiinsa ollen esimerkiksi syy-seuraus suhteessa toisiinsa nähden. Tämä kertoo ilmiön moniulotteisuudesta ja siitä, että palveluohjauksen onnistumista tulisi tarkastella kokonaisuutena sekä asiakkaan, työntekijän että käytössä olevien resurssien näkökulmasta.

Asiakasnäkökulmasta katsottuna päihteidenkäytön nähtiin aiheuttavan erilaisia puutteita elämänhallintaan, joista seurauksena oli palveluohjauksen epäonnistuminen. Palveluohjaus ei siis aina toteudu toivotulla tavalla, koska asiakkaan päihteidenkäyttö vaikuttaa hänen elämänhallintaansa, toimintakykyynsä sekä elämänrytmiinsä.

Kyllä se ihan se päihteiden käyttö on haaste että koska kyllähän ihmisen toimintakyky on hieman erilainen silloin kun on päihtynyt.

Asiakkaiden elämänhallinnan puutteellisuuden nähtiin vaikuttavan esimerkiksi sovitusta asioista kiinni pitämiseen. Jos sovitut tapaamiset eivät toteutuneet, ei myöskään palveluohjaus toteutunut.

Eiks tohon sit myös liity siis se että pitää tietynlailla sovitusta asioista kiinni että ne tapaamiset ei toteudu tai niinkun näähän on myös niitä haasteita tässä palveluohjauksessa.

Palveluohjaukseen koettiin myös vaikuttavan asiakkaan asennoituminen. Kielteinen vaikutus nähtiin olevan sillä, jos asiakas ei pitänyt päihteidenkäyttöään itselleen ongelmana tai jos asiakkaalla oli aikaisempia negatiivisia kokemuksia palvelutilanteista.

Sitten ne aiemmat kokemukset suhteessa siihen toimintaan tai tekemiseen tai millasii kokemuksii on siitä että on osallistunut johonkin ja mitä se on antanu.

6.2 Tarvitaan aikaa, resursseja ja asiakkaan tunnistamista

Työntekijänäkökulmasta ongelmina ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksessa katsottiin olevan tiedon puute ja resurssien puute, mikä näkyi esimerkiksi ajanpuutteena.

Just tämä toimivien tahojen käytettävissä oleva aika aina siihen yhteen ihmiseen ja sen motivointiin.

Työntekijän mahdollinen asenteellisuus yhdistettynä rajalliseen aikaan nähtiin myös haasteellisena. Ymmärrettiin myös, että ikääntyneen päihdeasiakkaan kanssa tarvitaan aikaa ja asioiden kertaamista.

Onhan se iso juttu se, että monikin toimija sitä tietoa tosiaan jotenkin pyrkii antamaan mutta että kun se ei tartu hetkessä eikä johda mihinkään välttämättä moneen kertaan.

Ajanpuute sekä tietoisuus siitä, että ikääntyneen päihdeasiakkaan kanssa tarvitaan runsaasti aikaa, saattaa muodostaa priorisoinnin myötä jopa uhkan sille, ettei palveluohjaus toteudu, sen toteuttaminen lykkääntyy tai sillä tavoiteltavat asiat (esim. kuntoutukseen pääsy) jäävät toteutumatta.

Kun töitä on paljon, niin jokainen työntekijä priorisoi niitä ja sitten jos on vielä vaikka asenteellinen ajatus työntekijällä, niinkuin alkoholi, vaikei saisi olla, niin sä priorisoi vähän sen mukaan että toi vie niin paljon aikaa, että se on siellä viidentenä tai kymmenentenä näistä mun asiakkaista.

Palveluohjauksen toteutumiselle nähtiin riskinä myös se, jos työntekijät eivät tunnista asiakkaita omakseen vaan ohjaavat toiselle luukulle. Asiakkaalla ei välttämättä ole voimavaroja hakeutua toisaalle, jolloin palvelu jää saamatta.

Herkästi ehkä ohjataan sitten näille, jotka on käynyt pilkeohjaajakoulutusta tai muuten on asiantuntemusta alalla ni sit ei tunnisteta omaksi asiakasryhmäkseen.

Ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjaukseen liittyy siis useita haasteita ja kynnyksiä, jotka voivat estää asiakkaan palvelun saamisen. Tarvitaan aikaa, asioiden kertaamista sekä asiakkaan tunnistamista omaksi. Tarvitaan myös ymmärtämistä ja hyväksymistä asiakkaan elämänhallinnan puutteista ja niistä johtuen aktiivista, pitkäjänteistä

ja periksi antamatonta työtettä. Työntekijöiden rajalliset resurssit, kuten aika ja tieto, asettavat myös omat haasteensa palveluohjauksen toteutumiseksi.

6.3 Tiedetään ja ohjataan, mutta toisaalta taas ei

Pilketoiminnan palveluohjauksen toteutumiseen nähtiin vaikuttavan tiedon puute, ettei esimerkiksi ymmärretä Pilkeideologiaa ja sen vuoksi ohjaaminen Pilketoimintaan ei toteudu.

Ja sitte että mikä se semmonen päihderyhmä on että teillä ei oo tavoitteena raitistuminen... Niin sit on niinku tullut oikeesti tää että mikä se semmonen toiminta on.

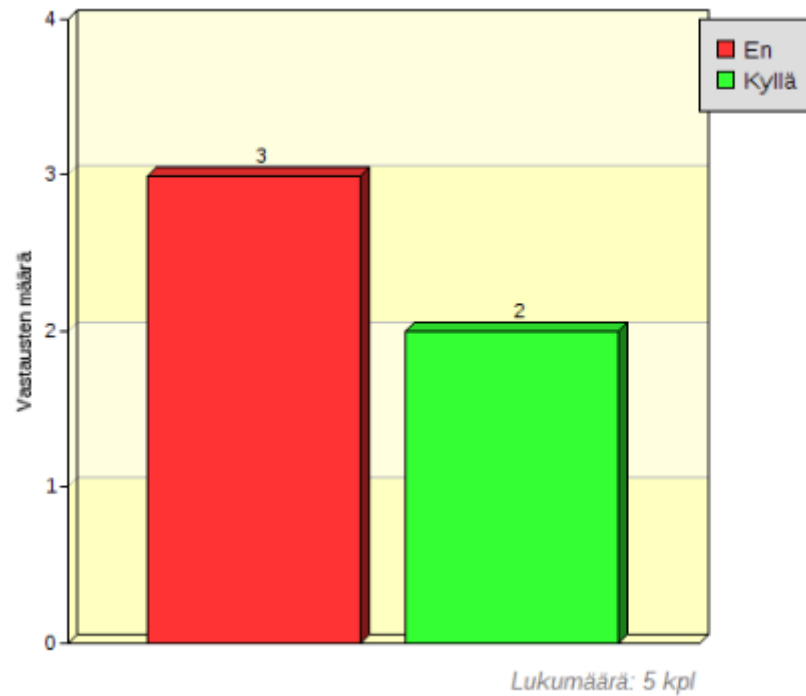
Työpajoissa selvisi, että osalle osallistujista Pilketoiminta oli uusi asia.

Toi (Pilkeporukka) on ainakin meille ainakin (työyhteisön nimi) ihan uutta kun ei oltu kuultu koko asiasta aikaisemmin mitään.

Toisaalta taas ilmeni, että sektorirajat ylittävää palveluohjausta Pilketoimintaan oli jo jonkin aikaa tapahtunut.

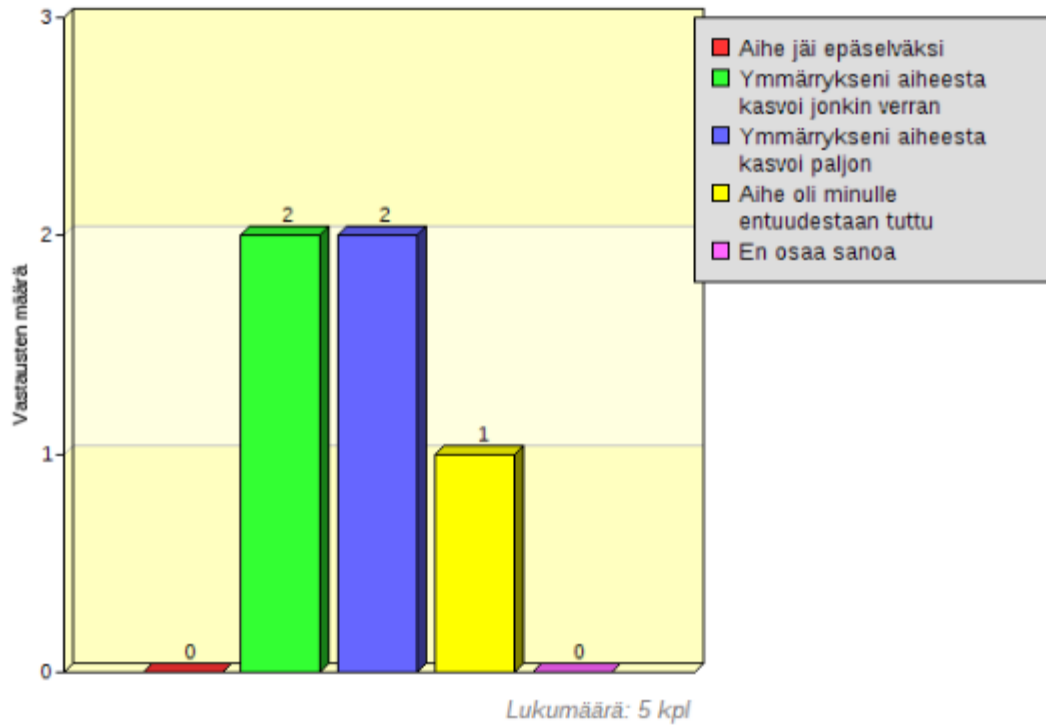
Mut jotain on siinä mielessä jo tapahtunut, että se kuka nyt tuli uutena Pilkkeeseen, niin se oli saanut sen tiedon tuolta (yksikön nimi) siitä Pilkeporukasta... Viime kesänä jo se oli saanut sen tiedon.

Uusien asiakkaiden ohjaamista Pilkeporukkaan oli sähköiseen kyselyyn vastanneiden mukaan toteutunut vuonna 2019 (Kuvio 1.). Kuvio ei siis kerro, montako asiakasta on ohjattu vaan kuinka moni vastanneista on ohjannut asiakkaita Pilketoimintaan.

Kuvio 1. Kuinka moni vastanneista on kohdannut ja ohjannut uusia potentiaalisia pilkeasiakkaita Pilkeporukkaan vuonna 2019?

Verkostotyöpajoilla tavoiteltiin tiedon ja näkökulmien lisäksi mm. osallistujien tietämyksen lisäämistä Pilke-toiminnasta. Sähköisen palautekyselyn mukaan tässä onnistuttiin enemmän tai vähemmän, sillä kenenkään mielestä aihe ei jäänyt epäselväksi (kuvio 2: Ymmärrys Pilke-toiminnasta ja –ideologiasta Pilke-toiminnan kehittämistyöpajoihin osallistumisen jälkeen).

Kuvio 2. Ymmärrys Pilke-toiminnasta ja -ideologiasta Pilke-toiminnan kehittämistyöpajoihin osallistumisen jälkeen

6.4 Kun tiedetään, niin osataan tunnistaa ja ohjata

Pilke-toiminnan palveluohjauksen kehittämistarpeiden nähtiin liittyvän työpajassa tunnistettuihin haasteisiin ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksessa. Ryhmäkeskustelussa tuli esille kehittämistarpeita, joiden voidaan nähdä liittyvän ensinnäkin työntekijänä kehittymiseen ja toisaalta käytännön työn kehittämiseen.

Työntekijänä kehittymiseen liittyivät asenne päihdeasiakkaan kohtaamisessa, pitkäjänteisyyden kehittäminen palveluprosessissa sekä tiedon hankkiminen päihteiden käytön vaikutuksista ikääntyneillä. Käytännön työn kehittämisen kannalta Pilke-toiminnan kehittämiseksi esitettiin mm. moninaisia viestinnän toimenpiteitä (esim. yleisötilaisuuDET, verkostokokoukset ja pilkeagentit), verkostoitumista ja Pilke-ideologiaan perehtymistä.

Asiakkaiden tavoittamiseksi Pilkeporukkaan esitettiin myös uusia lähestymistapoja, kuten samalla kertaa useamman henkilön kutsumista Pilkeporukkaan joko yksin tai yhdessä. Pohdittiin myös kokemusasiantuntijan hyödyntämistä Pilkeporukasta viestimisessä.

Voisko sitä markkinointia kohdistaa vaikka sinne ettei meniskään aina vaan niinku yksittäisen ihmisen luo mutta joku semmonen mainoslause et tule yksin tai kaverin kanssa.

Pilketoimintaan ohjauksen toteutumisen kannalta verkostoituminen, Pilketoiminnasta tiedottaminen sekä Pilkeideologiaan perehtyminen nähtiin tärkeänä.

No sitten se tietoisuus siitä toiminnasta leviää ja on helpompi niitten ammattilaisten bongata ne kohtaamansa pilkeläiset elikkä tavallaan se voi olla että nytkin niitä tulee vastaan, mutta ei osaa sit tarttua niihin ihmisiin, että ne menee ohi.

6.5 Viestintä Pilketoiminnasta ja pilkeagentit

Verkosto valitsi Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämiskohteeksi Pilketoiminnan tunnetuksi tekemisen. Osallistujat pohtivat myös oman työroolinsa merkitystä Pilketoiminnan palveluohjauksen toteutumiselle.

Ennakointidialogimenetelmän mukaan Pilketoiminnan ei nähty toteutuvan, mikäli Pilke-toiminnan tunnetuksi tekemisen eteen ei tehtäisi mitään. Toiminta pysyy tuntemattomana, jos tieto toiminnasta ei siirry eikä leviä. Osin myös tästä syystä asiakaskohtaimismahdollisuudet ja keinovalikoima olisivat suppeammat, mikä puolestaan merkitsisi toimintaan ohjaamattomuutta ja toiminnan toteutumattomuutta.

Luulen että tässä tapauksessa nyt en (työyksikkö) työntekijät ei tietäis juuri mitään tästä toiminnasta ja mahdollisuudesta, jollon he ei voi myöskään niinkun ohjata.

Pilketoiminnan tunnetuksi tekemisen toteuttamiseksi yhtenä keinona nähtiin verkostoituminen laajoihin alueellisiin verkostokokouksiin, jotta viestintää voitaisiin toteuttaa.

Mä oon tottunut kans (kunta) puolella tällaiseen, että pidetään laajoja alueellisia verkostokokouksia. Hyödyt on kyllä ihan oikeesti.

Verkostokokouksissa nähtiin tärkeänä niiden säännöllisyys ja mahdollisuus tiedon levittämiseen.

Kuulostaa jo just siltä verkostoitumisen ytimeltä että on se säännöllisyys ja semmonen.

Viestintää Pilke-toiminnasta todettiin toisaalta myös jo tapahtuneen.

Sitä tiedottamispuhetta (Pilke-toiminnasta) on ollutkin pitkin matkaa ihan reilustikin useiden toimijoiden kanssa.

Viestintään liittyvät kehittämissideat olivat moninaisia aina yleisötilaisuuksissa tiedottamisesta kotihoitoon koulutettavaan ”pilkeagenttiin”, joka osana työtään pitäisi tietoisuutta Pilkeporukoista yllä. Pilke-toiminnan tunnetuksi tekemisen eteen esitettiin koulutettavaksi lisää pilkeohjaajia (Pilkeideologiaan perehtyminen ja ns. pilkeagentit).

Mun mielestä sit yks kans hyvä mitä ku sä puhuit siitä, että olisi just näitä pilkeagentteja tai tämmösiä, jotka kulkis niin sitten se että koulutettaisiin lisää niitä pilkeohjaajia kaiken kaikkiaan, koska sittenhän he niinku tietää. Jos kotihoidossa olisi yksi pilkeohjaajakoulutuksen saanut, vaikka hän ei ohjaisi sitä ryhmää, niin hän pystyisi kuitenkin siitä kertomaan.

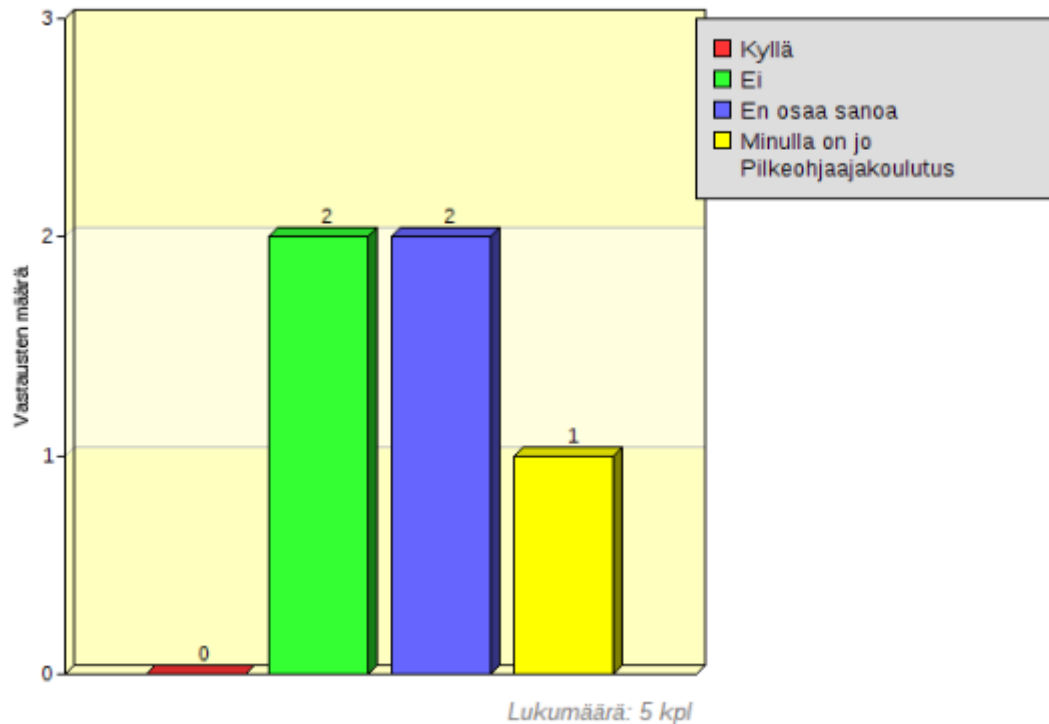
Erityisesti kotihoitoon katsottiin tarvittavan pilkeagenttia, joka voisi tiedottaa Pilke-toiminnasta, vaikkei itse toimisikaan Pilkeporukan ohjaajana.

Mun mielestä kotihoidossa vois olla ihan oma pilkeagentti.

Pilke-toimintatiedon lisäksi todettiin oman ammatillisen kehittymisen kannalta tarvittavan tietoa siitä, miten päihteidenkäyttö vaikuttaa ikääntyneisiin.

On sitä kehitettävää niinku itelläkin sillee tietoa miten päihteiden käyttö vaikuttaa just ikääntyneiden kohalla.

Sähköiseen palautekyselyyn vastanneista (N=5) ei kuitenkaan löytynyt kiinnostuneita kouluttautumaan pilkeohjaajaksi tai sitten heillä ei ollut mielipidettä asiasta. Yhdellä vastanneista oli taustallaan pilkeohjaajakoulutus.

Kuvio 3. Kiinnostus kouluttautua pilkeohjaajaksi.

6.6 Pilke-toiminnan kehittäminen osana laajempaa vanhustyön verkostoa

Pilke-toiminnan järjestämisen ja kehittämisen nähtiin kuuluvan pitkälti Espoon kaupungille, vaikkakin yhteistyössä järjestöjen ja seurakuntien kanssa.

Tavallaan se on kaupungin hyvinvointiryhmä ja jotenkin sieltä käsin ohjautuu se kehittäminen.

Espoon alueellisen monisektorisen Pilkeverkoston tulisi vastaajien mielestä kattaa ennemminkin koko Espoon alue kuin pelkästään yksittäisen Pilkeporukan lähialue.

Jos on tää verkosto ni että se verkosto vois olla koko Espoon alueelta ja sitä kautta saatas joka alueelle tunnetuksi tämä asia, jolloin sitten ehkä tulis lisää niitä

Pilkeporukoita ja sen jälkeen kun niitä olis hirveästi ni sitten vois ehkä ajatella semmosta alueellista toimintaa.

Verkostossa tulisi vastaajien mielestä myös käsitellä päihteidenkäyttäjien lisäksi myös muidenkin ikääntyneiden asiakasryhmien asioita. Tällöin voitaisiin ammattilaisten yhdessäoloaika hyödyntää useampaan asiaan.

Mä aattelen et se palvelisi ehkä ammattilaisena meitä paremmin koska silloin me pystyttäis hyödyntämään sitä yhdessäoloaika niin useampaan asiaan jolloin se on tehokkaampaa.

Osallistujien tiedossa ei ollut, kokoontuuko Espoossa monisektorista verkostoa ikääntyneiden asioissa.

Mun tiedon mukaan ei... Sille voisi ehkä jotain yrittää ihan oikeasti tehdäkin koska jonkunhan se aloitteen pitää.

Tämän tyyppiselle verkostolle nähtiin kuitenkin olevan tarvetta. Pilke-toiminnan palveluohjauksen kehittäminen nähtiin voitavan liittää osaksi tällaista verkostoa.

7 Johtopäätökset

Aineiston tuloksista ei voida tehdä yleistettäviä johtopäätöksiä laadullisella tutkimuksella ja näin pienellä vastaajien määrällä. Sen sijaan koolle kutsuttu verkosto osallistujineen edustaa pientä otosta alueen kunnallisen ja kolmannen sektorin toimijoista, jotka työssään kohtaavat muiden asiakkaiden lisäksi myös ikääntyneitä päihteidenkäyttäjiä. Käytetyillä aineistonkeruu- sekä analyysimenetelmillä saatiin vastaukset tutkimuskysymyksiin.

Tarvitaan tietoa ja viestintää

Hypoteettisena olettamana tutkimuksellisen työn aloittamisvaiheessa oli se, ettei Espoossa vielä tiedetä laajalti Pilke-toiminnasta ikääntyneiden päihdetyön matalan kynnyksen toimintamuotona. Aineiston analyysin pohjalta voidaan todeta, että Pilke-toiminta on Espoossa osin jo tunnettu ja osin vielä tuntematon ikääntyneiden päihdetyön

toimintamuoto. Tietoisuus Pilketoiminnasta on siis lupaavalla alulla, mutta viestintää tarvitaan enemmän yhteistyökumppaneiden sekä toimivan verkostotyön aikaansaamiseksi.

Pilketoiminnan tunnetuksi tekeminen nähtiin verkostotyöpajoissa yhtenä Pilketoiminnan tärkeimmistä kehittämiskohteista. Toiminnan tunnetuksi tekemisen tärkeys voidaan todentaa myös Pilketoiminnan etenemistä kuvaavassa kaaviossa yhtenä ensimmäiseksi tehtävistä toimenpiteistä (Pajunen & Laapio 2015: 8). Pilketoiminnan tunnetuksi tekemiseen nähtiin vahvasti liittyvän viestintä eri muodoissaan. Viestintää ja tunnetuksi tekemistä tarvitaan asiakkaiden löytämiseksi ja palveluohjaamiseksi Pilkeporukkaan.

Osallistujat tunnistivat myös tarpeen oman ammatillisen osaamisensa täydentämiselle Pilketietoudella sekä yleensäkin päihteenkäytön vaikutuksista ikääntyneisiin. Tarvetta työntekijöiden tietoisuuden lisäämiseksi ikääntyneiden päihteenkäyttöön liittyen on perusteltu useassa lähteessä (esim. Vilkkonen, Sulander, Laitalainen & Finne-Soveri 2010:152; Immonen 2012: 61; Viljanen n.d.). Työpajoihin osallistuneet kokivat voivansa viestiä Pilketoiminnasta omassa työssään, mikä luonnollisesti edesauttaa tunnetuksi tekemistä. Osallistujat uskoivat Pilkeideologiaan perehtymisellä olevan merkitystä mm. sille, kuinka työntekijä ymmärtää Pilketoiminnan merkityksen pilkeasiakkaalle.

Yksi kehittämisenäkökulma Pilketoiminnasta tiedottamiseen oli ns. pilkeagenttien kouluttaminen. Pilkeagentilla tarkoitettiin pilkeohjaajakoulutuksen käynnyttä työntekijää, joka oman työnsä ohella viestittäisi aktiivisesti Pilketoiminnasta. Yllättävää oli, ettei kukaan sähköiseen palautekyselyyn vastanneista verkostotyöpajoihin osallistuneista kuitenkaan itse osoittanut selkeää kiinnostusta koulututtua pilkeohjaajaksi. Sen sijaan kotihoitoon nähtiin tarpeelliseksi saada pilkeagentti. Tätä näkökulmaa puoltaa se ymmärrys, että riippumatta kotihoidon työntekijöiden päihdeosaamisesta, kotihoidossa kohdataan usein myös ikääntyneitä päihdeongelmaisia (esim. Viljanen n.d.). Mutta kuten Mäkelä ym. (2010) toteavat, on päihdeongelmien tunnistaminen toisinaan vaikeaa, jolloin niiden havaitsemiseen voi kulua pitkäkin aika (Mäkelä, Mustonen & Tigerstedt 2010: 7).

Tarvitaan resursseja sekä laajaa verkostotyötä

Pilketoiminnan järjestäminen ja kehittäminen nähtiin pitkälti kuuluvan Espoon kaupungille, vaikkakin yhteistyössä järjestöjen ja seurakunnan kanssa. Tältä osin saatu tieto tuki aikaisempia käsityksiä siitä, että kunnilla on kokonaisvastuu päihdehuollosta ja

järjestämisvastuu ikääntyneiden ehkäisevästä päihdetyöstä (esim. Möttölä ja Niemelä 2005: 181). Pilke-toiminnan toteuttamisesta on kuitenkin hyviä kokemuksia muista kunnista mm. eri sektorien yhteistyönä toteutettavista Pilkeporukoista. Tarvittaisiin myös avarakatseista keskustelua siitä, ettei ikääntynyt päihteidenkäyttäjä ole vain ”yhden luukun asiakas”. Kun on tietoa palveluista ja tunnistetaan potentiaaliset pilkeasiakkaat, osataan tarttua heihin, etteivät ne mene ohi (työpajaan osallistuja 2018).

Tutkimuksellisen kehittämistyön tekijä yllättyi siitä, että työpajojen ryhmäkeskusteluissa korostui tarve koko Espoon laajuiselle monisektoriselle vanhustyön verkostolle sen sijaan, että Pilke-toimintaa ryhdyttäisiin aluksi kehittämään lähialuelähtöisesti. Pilke-toiminnan kehittämisen nähtiin voitavan sisällyttää tällaiseen laajempaan vanhustyön verkostoon, jossa ammattilaisten yhdessäoloaikaa voitaisiin käyttää myös muuhun kuin Pilke-toiminnan kehittämiseen. Kehittämiseen sitoutumisen kannalta on tietenkin olennaista, että kehittämistyön tavoitteet ovat motivoivia. Järvensivu (2010) toteaa verkoston toimivan silloin, kun se vastaa toimijoidensa tarpeisiin ja tuottaa siten myös arvoa toimijoilleen. Olennaista verkostotyössä on siten toimijoilleen arvoa tuovien asioiden tunnistaminen, jotta sitoutuminen kehittämiseen voi tapahtua. (Järvensivu 2010: 3, 13.)

Ikääntyneiden päihteidenkäyttäjäasiakkaiden erityistarpeet haastavat kehittämään ikäspesifejä toimintamalleja. Ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien, kuten ikääntyneiden kohdalla yleensäkin, tulisi huomioida kokonaistilanteen ohella myös elämänhistoria ja oikeus olla oman elämänsä paras asiantuntija (Sininauhaliitto n.d.). Työpajojen osallistujat tunnistivat elämänhallinnan puutteiden ja asennoitumisen aiheuttavan haasteita ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien palveluohjauksessa. Työpajoissa todettiin, että asiakkaan palveluohjaukseen asennoitumiseen saattavat vaikuttaa esimerkiksi hänen aikaisemmat kokemuksensa palvelujärjestelmästä. Lisäksi tulisi myös huomioida, että ikääntyneiden päihteidenkäyttäjien kanssa työskenneltäessä tarvitaan tavanomaista enemmän aikaa, kertaamisia sekä pitkäjännitteisyyttä palveluohjauksen onnistumiseksi. Tämä tulisi huomioida työntekijöiden resursseissa.

Tutkimuksellisen kehittämistyön eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa voidaan tarkastella mm. tutkimuksen kohdetta ja sen tarkoitusta, aineiston keruun toteuttamista erityispiirteineen, osallistujien valintaperiaatteita sekä tutkimuksen eettisyyden tasoa (Tuomi & Sarajärvi 2018: 163-164).

Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto (ARENE) on julkaissut eettiset suositukset ammattikorkeakouluissa tehtäviä opinnäytetöitä varten (ARENE n.d.).

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä on pyritty mahdollisimman huolellisesti ja yksityiskohtaisesti huomioimaan aineiston keruuseen, käsittelyyn sekä raportointiin liittyvät eettiset suositukset ja näkökulmat osallistujien oikeuksien ja anonymiteetin varmistamiseksi sekä hyvän tutkimuskäytännön toteuttamiseksi. Työssä on kuitenkin pyritty myös aineiston hankinnan ja analysoinnin mahdollisimman läpinäkyvään raportointiin.

Tutkimuksellista kehittämistyötä varten haettiin tutkimuslupa Espoon kaupungilta. Tutkimuslupahakemuksen liitteenä oli alustava tutkimussuunnitelma ”Verkosto Espoon Pilke-toiminnan palveluohjausta kehittämässä”, jota päivitettiin tutkimuksellisen kehittämistyön edetessä. Opinnäytetyön tekemisestä varten laadittiin myös Metropolia Ammattikorkeakoulun ja työnantajan välinen sopimus.

Osallistujia informoitiin tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteesta sekä sen julkaisemisesta sekä verkostotyöpajakutsussa että työpajoissa. Jokaiselta osallistujilta pyydettiin kirjallinen suostumus osallistumisesta tutkimukselliseen kehittämistyöhön. Heille kerrottiin myös mahdollisuudesta perua osallistumisensa milloin tahansa. Osallistujilla oli mahdollisuus kysyä lisätietoja työhön liittyen ja heille toimitettiin tietoja työn edetessä, esimerkiksi työpajasta tehdyn koosteen muodossa. Näin ollen osallistujilla oli mahdollisuus huomauttaa esimerkiksi väärinkäsityksistä. Osalta osallistujista varmistettiin ennen opinnäytetyön julkaisemista lupa heidän lausumiensa referoinnin käyttämisestä opinnäytetyön raportoinnissa.

Tarve tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tekemiselle tunnistettiin työelämässä ja sen alkuperäinen tavoite ja tarkoitus ovat pohjimmiltaan säilyneet, joskin täsmentyneet ja hioutuneet työn edetessä. Alkujaan työn kunnianhimoinen tavoite oli saada aikaiseksi toimintasuunnitelma tai -malli Pilke-toiminnan palveluohjauksen kehittämiseksi yhteistyössä koolle kutsutun monisektorisen verkoston kanssa. Työn toteuttamisaikataulun rajallisuus oli kuitenkin todennäköisesti yksi syistä, miksei tätä tavoitetta saavutettu. Lisäksi verkoston luottamuksen rakentamiseen tarvitaan aikaa ja pitkäjänteistä yhteistyötä. Verkoston yhteisen tavoitteen on löydettävä, jotta verkoston olisi mielekästä jatkaa ja sitoutua kehittämiseen. (Järvensivu ym. 2010: 8, 13.) Monisektorisen verkostotyön saavutuksia arvioitaessa, on myös aiheellista huomioida päihdealalla vallitseva jännitteisyys eri ammattiryhmien ja sektorien välillä (Möttönen & Niemelä 2005: 182).

Vaikka Pilketoimintaa on ollut pääkaupunkiseudulla jo yli 15 vuoden ajan, ei sen vaikutavuudesta löytynyt kovin montaa tieteellistä tutkimusraporttia. Tosin Pilketoiminnasta löytyneen materiaalin perusteella, ei toiminnan positiivisia vaikutuksia ja pitkän aikavälin vaikuttavuutta ikääntyneille päihteidenkäyttäjäsasiakkaille nähty tarpeelliseksi kyseenalaistaa. Osittain tästä syystä tämä tutkimuksellinen kehittämistyö kohdennettiin ammatilaisiin, joilla on mahdollisuus edesauttaa ja vaikuttaa Pilketoiminnan menestykselliseen toteutukseen.

Pilketoiminta oli tutkimuksellisen kehittämistyön tekijälle tuttu pilkeohjaajakoulutuksen myötä. Tästä oli hyötyä aihetta työpajoissa käsiteltäessä ja osallistujia perehdytettäessä. Toisaalta työpajan vetäjän tietämys aiheesta saattoi vaikuttaa johdattelevasti työpajojen tuotoksiin, vaikka lähtökohtana olikin Pilketoiminnan kehittäminen ja siten myös puoltaminen. Ryhmäkeskustelun tuloksiin saattoi myös vaikuttaa työpajan vetäjän halu fasilitoida ikääntyneiden päihdetyölle ja Pilketoiminnalle oma verkosto. Tästä huolimatta osallistujat kuitenkin esittivät työpajoissa rohkeasti omat mielipiteensä siitä, millainen verkoston tulisi heidän mielestään olla.

8 Pohdinta

Syrjäytymistä ja huono-osaisuutta ehkäisevä työ on aina yksilön edun lisäksi myös kansantaloudellisesti kannattavaa. Sen vuoksi on järkevää resursoida ennakoiviin palveluihin, joilla tavoitellaan oman näköistä ja täyttä elämää, mahdollisimman pitkään kotona asuen. Tuloillaan oleva sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutos haastaa palvelujärjestelmän huomioimaan myös heikommassa asemassa olevat asiakkaansa.

Tällä tutkimuksellisella kehittämistyöllä oli selkeä ja perusteltu tilaus Pilketoimintatietouden levittämisessä sekä sektorienvälisen yhteistyön rakentamisessa ikääntyneiden päihdetyön palveluohjauksen saralla Espoossa. Pilketoimintaan kuuluu olennaisesti etsivä verkostotyö sekä vahva palveluohjauksellinen, kannatteleva ja kiinni pitävä työote. Pilkeasiakkaat löytyvät monenlaisista yhteyksistä verkostojen avulla, mutta ensin heidät on tunnistettava ja houkuteltava mukaan. Tämän vuoksi tarvitaan Pilkeideologiaan perehtymistä ja verkostoitumista yli sektorirajojen.

Pilketoiminta on erityinen ja asiakaslähtöinen ikääntyneiden päihdetyön muoto. Pilketoiminnasta voidaan puhua hyvänä esimerkkinä ikäspesifinä, matalan kynnyksen päihdetyön muotona, jollaisia vanhustyön alalle tarvitaan. Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tulokset vahvistivat osaltaan tarpeen Pilketoiminnasta viestinnälle. Lisäksi tarvitaan riittävästi resursseja Pilketoiminnan palveluohjaukselle sekä Pilkeporukoiden järjestämiselle. Pilketoiminnan toteuttamisen kannalta tarvittaisiin lisää pilkeohjaajan työstä kiinnostuneita sekä monisektorista verkostotyötä.

Jatkotutkimusaiheena voisi näin ollen selvittää laajemmin, mistä työyhteisöistä löytyisi sekä kiinnostusta että esimiesten tuki Pilkeporukan perustamiselle. Näin saataisiin myös koottua ryhmä pilkeohjaajakoulutettavia. Pilketoiminnan vaikuttavuutta ja onnistumisia voitaisiin myös tutkia lisää esimerkiksi pidempään pilkeohjaajina toimineiden kokemuksiin pohjautuen.

Koska tämän tutkimuksellisen kehittämistyön verkostossa ei ollut asiakasedustusta, puuttuu saadusta aineistosta asiakkaan ääni. Mahdollisiin jatkotutkimusaiheisiin voitaisiin hyvin ottaa Pilkeasiakkaatkin mukaan. Asiakkaita voitaisiin hyvin kutsua mukaan myös verkoston tuleviin kehittämistapaamisiin, mikäli Pilketoiminnan verkosto jossain muodossa jatkaa olemassaoloaan.

Työpajatyöskentelyllä saavutettiin eri työyhteisöjen välistä keskustelua ikääntyneiden matalan kynnyksen päihdetyöstä sekä palveluohjauksen haasteista. Verkostotyöpajoihin osallistuneet tuottivat tietoa ja kehittämissuhteita Pilketoiminnan ja ikääntyneiden päihdetyön kehittämiseksi ja tutustuivat samalla myös itse syvällisemmin aiheeseen. Tällä perusteella voidaan todeta jonkinasteista luottamusta jo syntyneen eri sektorien työntekijöiden välillä. Tämä on lupaava alku, josta kehittämistyötä on hyvä jatkaa.

Lähteet

Alasuutari, Pertti 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Neljäs, uudistettu painos. Osuuskunta Vastapaino.

ARENE n.d. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ry.

http://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2018/arene-opinnaytetyoprosessin-eettiset-suositukset_muistilista-opiskelijalle-ja-ohjaajalle.pdf?t=1526903222 Luettu

28.4.2019

Elovainio, Marko 2017. Artikkel: Sosiaalinen eristyneisyys on terveydelle yksinäisyyden tunnetta vaarallisempaa. <https://www.thl.fi/fi/-/sosiaalinen-eristyneisyys-on-terveydelle-yksinaisyyden-tunnetta-vaarallisempaa> Artikkelin lähde: Elovainio, M., Hakulinen, C.,

Pulkki-Råback, L., Virtanen, M., Josefsson, K., Jokela, M., Vahtera, J., & Kivimäki, M.

[The contribution of risk factors to excess mortality in isolated and lonely individuals: the prospective UK Biobank cohort study](#). Lancet Public health. Luettu 29.9.2019

Espoon kaupunki 2018. Päihdeasiain neuvottelukunnan muistio 23.1.2018.

<https://www.espoo.fi/download/noname/%7B55068D7C-41BB-41BD-BBC6-E99D2D849386%7D/99250> Luettu 6.4.2019

Espoon kaupunki 2019. Tietoa Espoosta. https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Tietoa_Espoosta Luettu 21.2.2019

Espoon Päihdeasiain neuvottelukunta 2019. Espoon kaupungin internet-sivu. Luettu 6.4.2019.

[https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Paatoksenteko/Neuvottelukunnat_ja_neuvostot/Paihdeasiain_neuvottelukunta/Paihdeasiain_neuvottelukunnan_asialistat\(1690\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Paatoksenteko/Neuvottelukunnat_ja_neuvostot/Paihdeasiain_neuvottelukunta/Paihdeasiain_neuvottelukunnan_asialistat(1690))

Espoo-tarina 2017-2021.

https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Paatoksenteko/Espootarina

Luettu 30.1.2019

Finlex 2015. Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 24.4.2015/523. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150523> Luettu 6.4.2019.

Föhr, Jaana & Björklund, Liisa 2013. Pilkerühmälaisten hyvinvointikokemuksen seuranta ja kehittämishankkeen vaikuttavuus. Ennakkotietoja Pilke –vaikuttavuustutkimuksen ensimmäisen poikkileikkausaineiston tuloksista 29.4.2013. Helsingin Diakonissalaitos. Julkaisematon raportti.

Haarni, Ilka & Hautamäki, Lotta 2008. Ikääntyvät juomatavat -elämäkokemus ja muuttuva suhde alkoholiin. Gaudeamus. Helsinki University Press.

Hakonen, Sinikka 2008. Ikäideat ikäkäytäntöjen työkaluiksi kirjassa Suomi, Asta ja Hakonen, Sinikka (toim.) Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. PS-kustannus.

Halonen, Aila 2014. Voimaannuttava palveluohjaus kotona asuvan iäkkään henkilön hyvinvoinnin tukena. Kuntoutuksen YAMK opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/81585/Voimaannuttava%20palveluohjaus%20kotona%20asuvan%20iakkaan%20henkilon%20hyvinvoinnin%20tukena.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Haverinen, Riitta 2008. Osallisuutta ja ihmisen kunnioitusta –ikäntyneiden palvelukokemuksia kirjassa Suomi, Asta & Hakonen, Sinikka (toim.) Kuluerästä voimavaraksi –sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. PS-kustannus.

Holstila, Ansku, Lahti, Jouni, Salonsalmi, Aino, Lahelma, Eero & Rahkonen Ossi 2019. Eläkkeelle siirtyminen ja alkoholinkäytön muutokset. Yhteiskuntapolitiikka 84 (2019):1

Hyväri, Susanna & Nylund, Marianne 2010. Yhteisöllisiä työmenetelmiä syrjäytymisen voittamisessa kirjassa Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi. Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Tammi.

Hänninen, Kaija 2007. Palveluohjaus. Asiakaslähtöistä täsmäpalvelua vauvasta vaariin. Stakesin raportteja 20/2007. Valopaino Oy.

Hänninen, Kaija 2008. Palveluohjaus –Täsmäpalvelua ikäihmisille kirjassa Suomi, Asta & Hakonen, Sinikka (toim.) Kuluerästä voimavaraksi –sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. PS-kustannus.

Hänninen, Katariina 2017. ”Ihminen kelpaa sellaisena kuin on” –Pilkeporukat. Pilkeohjaajakoulutuksen materiaalia 22.5.2017.

Immonen, Sirpa 2012. Perspectives on alcohol consumption in older adults. Academic dissertation. Faculty of Medicine, University of Helsinki, Finland.

Junttila, Niina 2016. Yksinäisyyden ulottuvuudet kirjassa Saari Juho (toim.) Yksinäisten Suomi. Gaudeamus Helsinki University Press.

Järvensivu, Timo, Nykänen, Katri & Rajala, Rika 30.12.2010. Verkostojohtamisen opas. Verkostotyöskentely sosiaali- ja terveysalalla, versio 1.0. Muutosvoimaa vanhustyön osaamiseen –hankkeen julkaisu. Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu.

<http://www.seugolaid.fi/wp-content/uploads/2017/03/Verkostojohtamisen-opas-versio-1-0-30-12-2010.pdf>

Kananen, Jorma 2017. Kehittämistutkimus interventiotutkimuksen muotona. Opas opinäytetyön ja pro gradun kirjoittajalle. Jyväskylän Ammattikorkeakoulun julkaisuja –sarja. Suomen Yliopistopaino Oy, Juvenes Print.

Kansallinen terveyserojen kaventamisen toimintaohjelma 2008-2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:16. ISBN 978-952-00-2609-7 (nid.) <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/73658/Julk200816.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
Luettu 23.6.2018

Kelly, John & Yeterian, Julie 2011. The role of mutual-help groups in extending the framework of treatment. Alcohol Research & Health, January 1, 2011. Vol 33, No. 4.

Kiukas, Vertti 9.10.2013. Alkoholitutkija: Märet sukupolvet juovat eniten. Yle, kotimaan uutiset, internetartikkeli. <https://yle.fi/uutiset/3-6871870>

Koskinen, Jari, 2007. Viestintä innovaatiotoiminnassa kirjassa Koskela Lasse, Koskinen Jari & Lankinen Pasi 2007. Viestintä verkostoissa ja innovaatioissa. WSOYpro

Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi (toim.) 2010. Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Tammi.

Lankinen, Pasi 2007. Viestintä verkostoissa kirjassa Koskela Lasse, Koskinen Jari & Lankinen Pasi Viestintä verkostoissa ja innovaatioissa. WSOYpro

Leemann, Lars & Hämäläinen, Riitta-Maija 2015. Matalan kynnyksen palvelut. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Matalan_Kynnyksen_Palvelut.pdf/97b1aef8-b8ca-4ec3-ac4c-b80d3e754cec Luettu 29.1.2019.

Liikanen, Hanna-Liisa 2007. Gerontologisen sosiaalityön menetelmiä kirjassa Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti ja Kröger, Teppo (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus.

Lukka, Kari 2001. Konstruktiivinen tutkimusote. <https://metodix.fi/2014/05/19/lukka-konstruktiivinen-tutkimusote/> Luettu 26.2.2019

Mielenterveyden keskusliitto n.d. MTKL Vertaistukitoiminta. Internet-sivut. <http://mtkl.fi/palvelut/vertaistoiminta/> Luettu 29.1.2019

Mäkelä, Pia, Mustonen, Heli & Huhtanen, Petri 2010. Miten Suomi juo? Alkoholinkäyttötapojen muutokset 1968-2008 kirjassa Mäkelä, Pia, Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Suomi juo. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino, Helsinki.

Mäkelä, Pia, Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer 2010. Suomi juo. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino, Helsinki.

Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma 2005. Kunta ja kolmas sektori –yhteistyön uudet muodot. PS-kustannus.

Ojasalo, Katri, Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2014. Kehittämistyön menetelmät - uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Sanoma Pro Oy.

Pajunen, Terhi & Laapio, Marja-Liisa 2015. Ihminen kelpaa sellaisena kuin on. Pilkeohjaajan käsikirja. Helsingin Diakonissalaitos.

Repo, Päivi 2017. Helsingin Sanomat artikkeli 31.10.2017: A10 Hyvinvointi: Ikääntyville pitää tarjota monenlaista apua, koska ihmiset ovat erilaisia myös vanhetessaan. Auttava käsi ei aina tavoita yksin jäänyttä ikäihmistä.

Salonen, Kari 2007. Haastava sosiaalinen vanhustyössä –avopalvelutyöntekijöiden näkemyksiä kotona asuvien vanhusten sosiaalisesta olomuotoisuudesta. Akateeminen väitöskirja. Turun Ammattikorkeakoulun tutkimuksia 26. Turun Ammattikorkeakoulu.

Sininauhaliiton Pilkeohjaajakoulutus 22.9. – 17.11.2017. Helsinki. Osallistujan muistiinpanot.

Silverman, David 2005. Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. Second edition. SAGE Publications.

Sininauhaliitto n.d. Ikääntyneiden päihdetyö. Toimintamme.

<https://www.sininauhaliitto.fi/toimintamme/ikaantyneiden-paihdetyo/> Luettu 21.2.2019

Sininauhaliitto n.d.#2. Ikääntyneiden päihdetyö. Pilkeyön kehittämisfoorumi.

<https://www.ikaantyneidenpaihdetyo.fi/toimintaa/pilketoiminta/pilketyon-kehittamisfoorumi> Luettu 21.2.2019

Sininauhaliitto n.d.#3. Ikääntyneiden päihdetyö. Mitä on Pilkeytoiminta.

<https://www.ikaantyneidenpaihdetyo.fi/toimintaa/pilketoiminta> Luettu 21.2.2019

STM 2015. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisuja 2015:19

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74726/STM_EPT-kansi_sisus_netti.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Suhonen Heikki 2005. Elämä on pysähtynyt keinu. Tutkimus ikääntyneistä A-klinikan asiakkaista ja heidän asiakkuudestaan. A-klinikkasäätiön monistesarja nro 48. A-klinikkasäätiö

Suhonen, Heikki 2018. Ikääntyneiden alkoholiongelmät –Todellisuuden monet kasvot.

<https://www.a-klinikka.fi/tiedostot/Artikkelikokoelma.pdf> Luettu 17.1.2019.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma.

<https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/ehkaisevan-paihdetyon-toimintaohjelma> Luettu 6.4.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Päivitetty 9.10.2018. Mitä sosiaalinen osallisuus on?

<https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/mita-sosiaalinen-osallisuus-on>
Luettu 13.4.2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Alkoholi. Alkoholi selittää syrjäytymistä ja sosio-ekonomisia terveyseroja, läkkäiden alkoholin käyttö. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/elintavat/alkoholi>

Luettu 18.2.2019

THL 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Keskeisiä käsitteitä. Osallisuus. Internet-sivu, päivitetty 19.1.2018

<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/keskeisia-kasitteita> Luettu 29.1.2019.

Toikko, Timo & Rantanen, Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere University Press.

Toivonen, Kaisu 2018. Diasarja: Suuntana lasten ja nuorten mielen hyvinvoinnin lisääntyminen ja ja päihteidenkäytön väheminen. Päihdeasiain neuvottelukunnan kokous 11.4.2018. <https://www.espoo.fi/download/noname/%7B8C3790B2-26F9-4AAE-B480-DBE47E7853C9%7D/102247> Luettu 6.4.2019

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Törmä, Sinikka. 2009. Kynnyskysymyksiä. Huono-osaisimmat huumeiden käyttäjät ja matala kynnyks. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta, yhteiskuntapolitiikan laitos. Sosiaalikehitys Oy:n julkaisuja 1/2009.

Lyytikäinen, Matti, Rysti, Maria, Savikko, Niina & Viljamaa, Seija 2016. Täyttä elämää ikääntyneenä –Låt livet pulsera som äldre. Suunnitelma Espoon ikääntyneen väestön hyvinvoinnin tukemiseksi 2016 – 2021. Espoon kaupunki. <https://www.espoo.fi/download/noname/%7B36FDC294-4935-409A-90C6-470611154A8B%7D/108082> Luettu 7.4.2019.

Vanhus- ja lähimmäispalvelunliitto ry 2015. Etsivä vanhustyö meillä ja muualla. Raportti suomalaisista ja eurooppalaisista käytännöistä. Valli.fi. Etsivä mieli 2012 – 2016. Kehittyvät vanhuspalvelut julkaisuja 1 / 2015.

Vesa, Eila, Orjasniemi, Tarja ja Skaffari, Pia 2017. Ikääntyvien päihdeongelmaisten naisten tuen tarpeet ja kotiin jalkautuvan päihdetyön mallin kehittäminen. Gerontologia 31, no 1, 2017.

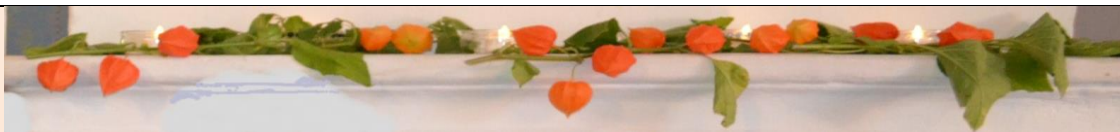
Viljanen, Maria n.d. Ikääntyminen, alkoholi ja lääkkeet.

<https://a-klinikkasaatio.fi/tiimi/884/ikaantyminen-alkoholi-ja-laakkeet> Luettu 27.4.2019

Vilkko, Anni, Sulander, Tommi, Laitalainen, Elina & Finne-Soveri, Harriet 2010. Miten iäkkäät suomalaiset juovat? Kirjassa Mäkelä, Pia, Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Suomi juo. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino, Helsinki.

Vilkko, Anni, Finne-Soveri, Harriet, Sohlman, Britta, Noro, Anja & Jokinen, Sari 2013. Kotona asuvan ikäihmisen kohtuutta runsaampi alkoholinkäyttö ja omaisen hoitovastuu kirjassa Warpenius, Katariina, Holmila, Marja ja Tigerstedt, Christoffer (toim.) Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.

Vuokila-Oikkonen, Päivi & Läksy, Marja-Liisa 2010. Mielenterveystyön osaaminen ja syrjäytymisen ehkäisy perusterveydenhuollossa kirjassa Laine, Terhi, Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikkonen, Päivi. Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Tammi.

**Lämpimästi tervetuloa verkostoitumaan
ja kehittämään ikääntyneiden päihdetyötä Espoossa**

keskiviikkona 24.10.2018 klo 13 – 15

**Leppävaaran elä ja asu –seniorikeskukseen,
kokoustila Kabinettiin, Säterinkatu 3, Espoo.**

Verkostotyöpajoissa tavoitteena on tutustua alueen toimijoihin, jotka kohtaavat työssään ikääntyneitä päihdeasiakkaita ja pohtia yhdessä toimintasuunnitelmaa palveluohjauksen kehittämiseksi Pilketoiminnan näkökulmasta.

Pilketoiminta (Pilkeporukat) on ohjattua, vertaistuellista ryhmätoimintaa, johon päihteitä käyttäviä ja elämäntapansa syrjäyttämiä ikääntyneitä etsitään, kutsutaan ja saatetaan.

Pilketoiminnan palveluohjaus voi olla esimerkiksi asiakkaan ohjaamista Pilkeporukkaan tai eri sektorien palveluihin.

Verkoston työpajassa yhdessä tekemää toimintasuunnitelmaa on tarkoitus pilotoida ja seurata sekä arvioida ja raportoida. Sen vuoksi työpaja järjestetään vielä vuoden lopulla ja vuoden 2019 alkupuolella.

Pilketoiminnan palveluohjauksen verkostotyöpajat ovat osa tutkimuksellista kehittämistyötäni, joka valmistuttuaan julkaistaan Theseus –tietokannassa. Käsittelen työpajoista saatua aineistoa luottamuksellisesti, nimiä mainitsematta eikä tutkimuksellisessa kehittämistyössäni muodostu henkilökisteriä. Halutessanne myös organisaationne nimi voidaan jättää julkaisussa mainitsematta. Vastaan mielelläni tarkemmin verkostotyöpajoja sekä tutkimuksellista kehittämistyötä koskeviin kysymyksiin.

Ystävällisin terveisin,

Jaana Väisänen

geronomi, vanhustyön yamk-opiskelija

jaana.vaisanen@metropolia.fi

p. 041 XXXXXXX

Lisätietoja Pilketoiminnasta: <https://www.ikaantyneidenpaihdetyo.fi/toimintaa/pilketoiminta>

Suostumus tutkimukselliseen kehittämistyöhön osallistumisesta

Pilketoiminnan palveluohjauksen kehittämistyöpajat

Olen saanut kutsun Pilketoiminnan palveluohjauksen työpajoihin liittyen Jaana Väisäsen tutkimukselliseen kehittämistyöhön ”Verkosto Pilketoimintaa kehittämässä”. Kutsussa olen saanut tietoa työpajojen tavoitteista, työpajoista saadun aineiston käsittelystä ja ymmärrän, että osallistumiseni on vapaaehtoista ja että halutessani voin peruuttaa osallistumiseni. Minulla on ollut mahdollisuus kysyä tarkempia tietoja työpajoihin ja tutkimukselliseen kehittämistyöhön liittyen.

Suostun vapaaehtoisesti osallistumaan tutkimukselliseen kehittämistyöhön

---

Aika ja paikka Suostumuksen antajan allekirjoitus

Aika ja paikka Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus

Jaana Väisänen
vanhustyö YAMK- opiskelija
Metropolia Ammattikorkeakoulu
jaana.vaisanen@metropolia.fi

Suostumuslomake on tehty kahtena kappaleena, joista toinen suostumuksen antajalle ja toinen suostumuksen vastaanottajalle.

Työyhteisöjen kommentit toimintasuunnitelmaa varten

Tähän osioon on listattu laadittavaa toimintasuunnitelmaa ajatellen asioita ja kysymyksiä, joihin toivotaan työyhteisöltänne vastauksia ja kommentteja. Kysymysten laatimisen apuna on käytetty Järvensivun, Nykäsen ja Rajalan verkostojohtamisen opasta (2010; 25). Voitte kirjoittaa vastauksenne suoraan tähän dokumenttiin kysymysten perään ja joko lähettää dokumentin sähköpostilla jaana.vaisanen@metropolia.fi tai tulostaa ja toimittaa sen viimeiseen, 22.1. pidettävään työpajaan.

Pilketoiminnan palveluohjauksen verkosto

1. Tarvitaanko mielestänne Pilketoiminnan palveluohjausta varten verkostoa? Perustelkaa vastauksenne.
2. Mikäli katsotte verkoston olemassaolon tarpeelliseksi, pitäisikö verkostolla olla jokin nimi ja mikä se voisi olla?
3. Kuinka työyhteisönne voisi olla mukana verkostossa tekemässä Pilketoimintaa tunnetuksi? Merkitkää kaikki valintanne rastilla (X) ja tarkentakaa, jos kohdassa niin pyydetään.
  - a) Pilketoiminnasta tiedottaminen. Tarkentakaa, miten.
  - b) Pilketoiminnan verkostoyhteistyö. Tarkentakaa, miten.
  - c) Pilkeasiakkaan palvelupolun kuvauksen tekeminen. Tarkentakaa, miten.
  - d) Pilkeideologiaan perehtyminen. Tarkentakaa, miten.
  - e) Työyhteisön Pilkeagentin nimeäminen.
  - f) Työyhteisönne jäsenen kouluttaminen Pilkeohjaajaksi
  - g) Pilkeporukan perustaminen

h) Muutoin, miten?

4. Verkoston toimijat ja rakenne

Verkoston kehittämistyöpajoihin on kutsuttu (alueen nimi) ikääntyneitä päih-
teidenkäyttäjiä työssään kohtaavia kunnallisia ja kolmannen sektorin toimijoita.

- a) Keitä verkostossa pitäisi olla/ lisäksi kutsua? Perustelkaa.
- b) Onko verkostossa osallistujia, joiden ei tarvitsisi olla mukana? Perustelkaa.
- c) Onko tiedossanne muita (alueen nimi) alueella +60-vuotiaiden asiakkaiden
asioissa toimivia verkostoja?
- d) Millaisia olisivat tämän verkoston toimijoiden tehtävät, roolit ja vastuut?

Esimerkiksi: kuinka usein verkosto kokoontuu? Kuka toimii koollekutsujana? Tilavaraus,
tarjoilut? Seuraava kokoontuminen? Verkoston osallistujalistan ylläpito ja päivittämi-
nen. Kuka on puheenjohtajana? Käsiteltävien aiheiden valinta. Kuka on sihteerinä?
Muistion teko ja jakelu, tiedon jäsentäminen ja liikkuminen, päätöksien tekeminen.

Muita tehtäviä, mitä?

Vastuunjako

Kyselylomake: Pilke-toiminnan palveluohjauksen työpajat 2018 – 2019

YMMÄRRYS PILKETOIMINNASTA JA -IDEOLOGIASTA

Valitse mielipidettäsi lähinnä oleva vaihtoehto

Ymmärrykseni Pilke-toiminnasta ja –ideologiasta
Aihe jäi epäselväksi
Ymmärrykseni aiheesta kasvoi jonkin verran
Ymmärrykseni aiheesta kasvoi paljon
Aihe oli minulle entuudestaan tuttu
En osaa sanoa

OMAN TYÖN KEHITTÄMINEN

Saitko kehittämistyöpajoista ideoita oman työsi kehittämiseen
En
Kyllä
En osaa sanoa

Jos vastasit myöntävästi, tarkennatko millaisia kehittämisideoita

Työpajoista saamani kehittämisideat omaan työhöni:

Pilkeasiakkaiden palveluohjaus

Kiinnostaisiko sinua pilkeohjaajakoulutus?
Kyllä
Ei
En osaa sanoa
Minulla on jo pilkeohjaajakoulutus

PALAUTE TYÖPAJOISTA

Tässä voit antaa vapaamuotoisesti palautetta työpajoista